monumenten inventarisatie project Zeeland

gemeentebeschrijving

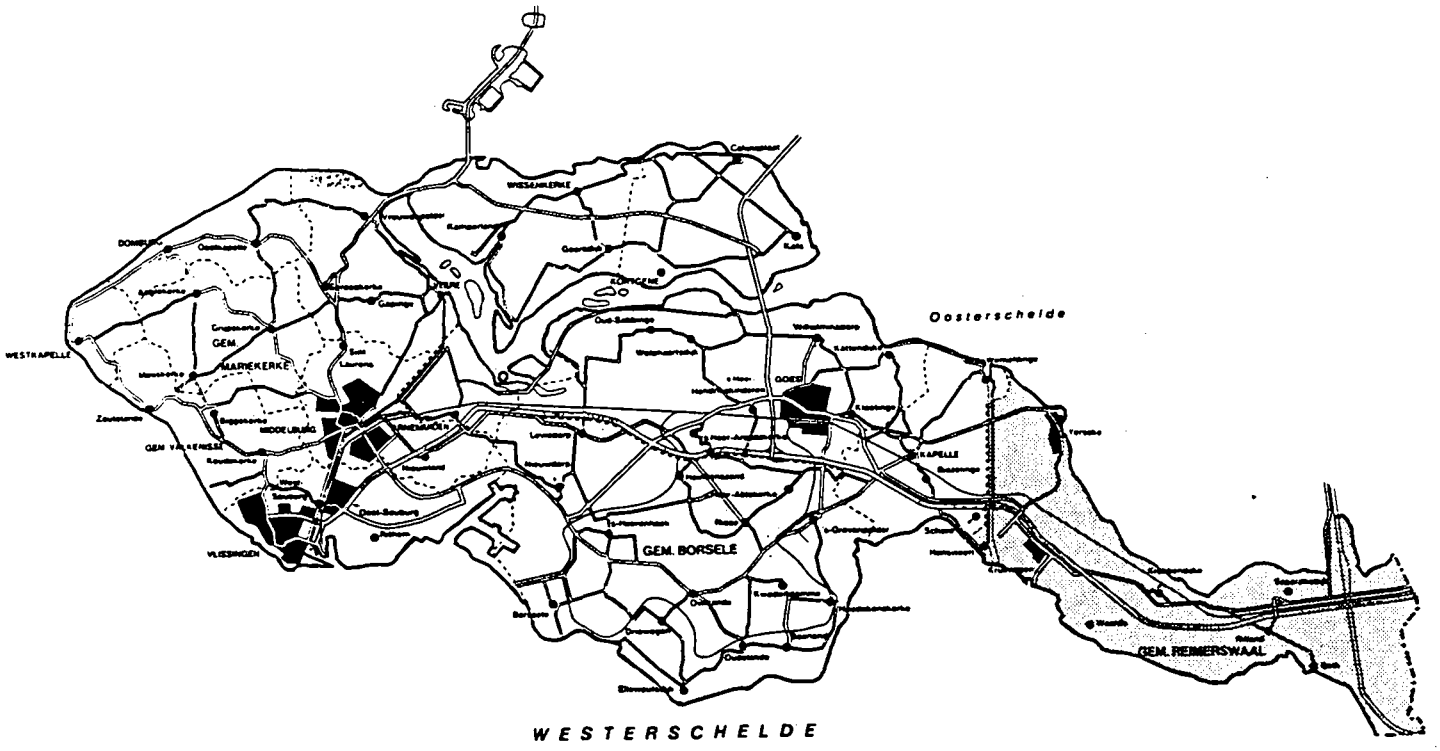

reimerswaal

(1994)

B.I. Sens

INHOUDSOPGAVE

		Blz.
	VOORWOORD	5
1.	INLEIDING	7
2.	BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK	7
3.	INFRASTRUCTUUR	8
3.1	Wegen	8
3.2	Waterwegen, havens en veren	9
3.3	Dijken, kaden en dammen	11
3.4	Spoor- en tramwegen	11
4.	NEDERZETTINGEN	11
4.1	Algemeen	11
4.1.1	Energievoorziening	12
4.1.2	PTT	13
4.1.3	Bijzondere voorzieningen	13
4.1.3.1	Onderwijs	13
4.1.3.2	Kerken en begraafplaatsen	14
4.2	Ontwikkeling per nederzetting	16
4.2.1	Yerseke	16
4.2.2	Hansweert	18
4.2.3	Krabbendijke	19
4.2.4	Kruiningen	19
4.2.5	Rilland	20
4.2.6	Waarde	20
4.2.7	Oostdijk	20
4.2.8	Bath	21
4.2.9	Buitengebied	21

LITERATUURLIJST

TYPOLOGIE KRUININGEN, YERSEKE, KRABBENDIJKE, RILLAND + STATIONSBUURT

ADRESLIJST VAN GEINVENTARISEERDE OBJECTEN EN COMPLEXEN (1988)

AFBEELDINGEN

VOORWOORD

Wat is het Monumenten Inventarisatie Project?

Door het rijk is in samenwerking met de provincies en de vier grote steden een project ontwikkeld dat als doel heeft de inventarisatie van jonge bouwkunst en stedebouw in Nederland. "Jonge" betekent hier: tot stand gekomen in de periode midden 19e eeuw - Tweede Wereldoorlog.
De verkregen gegevens worden landelijk verzameld en verwerkt. Ze kunnen dienen als uitgangspunt voor verder onderzoek en voor het te voeren beleid van rijk, provincies en gemeenten. Ze bestaan uit regio- en gemeentebeschrijvingen en uit de inventarisatieresultaten (veldwerk).

Regiobeschrijving

De inventarisatie wordt per provincie (of grote stad) gebiedsgewijs aangepakt. Daartoe is de provincie Zeeland in drie werkgebieden verdeeld, namelijk Midden-Zeeland, Noord-Zeeland en Zeeuwsch-Vlaanderen.
Per gebied wordt eerst een regiobeschrijving gemaakt, met daarin een beschrijving van de historische en ruimtelijke ontwikkelingen in de periode ca. 1850 - 1945. Bij de beschrijving wordt globaal aandacht besteed aan de algemeen historische aspecten van bestuurlijke, landschappelijke, sociaal-economische en geografische aard.

Gemeentebeschrijving

Met behulp van de regiobeschrijving vindt nader onderzoek plaats per gemeente en per kern. In eerste instantie gebeurt dit op basis van literatuurstudie en vergelijkend kaartonderzoek. De resultaten hiervan worden aangevuld met gegevens uit de object- en complexinventarisatie. Het onderzoek leidt tot een korte beschrijving van de kernen per gemeente en de historische en ruimtelijke ontwikkeling daarvan, waarbij aandacht wordt besteed aan algemeen historische aspecten van onderwerpen die ook bij de regiobeschrijving zijn behandeld (zie boven).
Met behulp van (voornamelijk) historisch kaartmateriaal wordt inzicht gegeven in de ruimtelijke ontwikkelingen.
Wanneer een kern in de betrokken periode belangrijke functionele en stedebouwkundige ontwikkelingen heeft doorgemaakt, wordt er bovendien een overzichtskaart toegevoegd van deze ontwikkelingen met een typologie van de uitbreidingen.
De regio- en gemeentebeschrijvingen vormen de basis voor het veldwerk. Het veldwerk bestaat uit inventarisaties van objecten, complexen en stedebouwkundige structuren, die voor de periode belangrijk en/of kenmerkend of juist bijzonder zijn. Aan de gemeentebeschrijvingen is een adreslijst van geïnventariseerde objecten en complexen toegevoegd.

1. INLEIDING

De gemeente Reimerswaal ligt op Zuid-Beveland en heeft een oppervlakte van 24.465 ha.
De gemeente grenst in het westen aan de gemeenten Kapelle en Borsele, in het noorden aan de Oosterschelde (gemeente Tholen), in het oosten aan de provincie Noord-Brabant.
In het zuiden grenst de gemeente aan de Westerschelde (Koninkrijk België, gemeente Hulst, gemeente Hontenisse) (afb. 1).

Bij de gemeentelijke herindeling op Zuid-Beveland in 1970 ontstond de nieuwe gemeente Reimerswaal ten oosten van het kanaal door Zuid-Beveland en bovendien met Hansweert ten westen van dat kanaal. De gemeente werd genoemd naar de verdronken stad Reimerswaal.
Samengevoegd werden de voormalige gemeenten Rilland-Bath (Rilland en Bath waren in 1877 samengevoegd), Krabbendijke, Kruiningen, Waarde en Yerseke.
In 1941 kwam een deel van Schore bij Kruiningen.

Tot de gemeente Reimerswaal behoren de dorpen Bath, Hansweert, Krabbendijke, Kruiningen, Oostdijk, Rilland, Waarde, Yerseke en de gehuchten en buurtschappen Gawege, Middenhof, Roelshoek, Schorebrug, Vlake, Völckerdorp, Yersekendam en de woonkern Stationsbuurt.

2. BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK

Het grondgebied van de gemeente Reimerswaal kan, afhankelijk van de ontstaansgeschiedenis en de tijd van inpolderingen alsmede naar de bodemkundige gesteldheid, van west naar oost onderscheiden worden in drie gebieden, te weten oudland, middelland en nieuwland (afb. 2).
Het oudland omvat het meest oostelijke deel van de Polder de Brede Watering bewesten Yerseke, door het Kanaal door Zuid-Beveland gescheiden van de rest van deze polder. Het vormde vroeger één geheel met de Kapelse Moer. Deze gronden zijn herkenbaar door hooggelegen bouwland op de kreekruggronden, die laag gelegen weilanden met een veen ondergrond insluiten. De percelering van deze polders is grillig, terwijl de wegen en waterlopen sterk kronkelen omdat ze in veel gevallen aangelegd zijn in of langs de kreekbedding.
Door de hoge grondwaterstand in deze gebieden, vooral in de wintermaanden, is er hier nooit enige bebouwing ontstaan. Het gebied werd grotendeels door wei- en hooiland ingenomen.
Hierdoor was ook de veehouderij een belangrijk onderdeel van het agrarisch bedrijf (gemengde bedrijven).
Vóór de verbetering van de ontwatering, vooral in de 20ste eeuw, was een veel grotere oppervlakte als grasland in gebruik. Daarna werd een groot deel van de gronden als bouwland in gebruik genomen. Het overgebleven gebied van de "Yerseke Moer", globaal begrensd door de Postweg, Akkerseweg, Dwarsweg, Vlakeweg, Vlaakseweg en Reeweg, heeft een open karakter.

Het middelland omvat het gebied, waar de oude gronden gedeeltelijk met jonge afzettingen zijn bedekt.
De polders in dit gebied hebben landschappelijke kenmerken van zowel de oudlandpolders als de nieuwlandpolders. Het betreft de polders ten oosten van de Zanddijk, die ten gevolge van de Stormvloed van 1530 in zijn geheel door de zee werden verzwolgen, waarbij een groot aantal gehuchten en dorpen verloren ging. Een jaar na deze Stormvloed begon men opnieuw te bedijken.
Het gebied bestaat overwegend uit goede tot zeer goede land- en tuinbouwgrond. Het kenmerkt zich door kleinschaligheid en vrij dichte bebouwing. In het begin van de 20ste eeuw kwam de fruitteelt tot bloei.
Het nieuwland beslaat het gehele oostelijke deel van de gemeente.
Vanaf de 18e eeuw ging men deze polders, delen van het verdronken land van Zuid-Beveland, bedijken. Vooral in de tweede helft van de 19e eeuw vonden inpolderingen plaats.
Aan de Oosterschelde werden de Sint Pieterspolder en de Karelpolder in 1878 en de Eerste en Tweede Bathpolder, de zogenaamde Engelse Polders, respectievelijk in 1856 en 1862 bedijkt. Na het gereedkomen van de Kreekrakdam (1866), werden in 1884 de Damespolder, in 1897 de Anna Mariapolder, in 1904 de Völckerpolder, in 1914 de Hogerwaardpolder en in 1923 de Kreekrakpolder aangelegd.
De polders die voor een deel uit grote aaneengesloten oppervlakten schorgronden bestonden, bezaten een zeer goede kwaliteit landbouwgrond. Ze werden gekenmerkt door een vlakke topografie, met soms een strook lagere gronden langs de binnendijkse kreken. De verkaveling werd regelmatig en rechthoekig. De wegen werden recht en hielden geen verband met de landschapsvormen.
Deze rationele verkavelingsvormen, alsmede de met populieren beplante dijken en het ontbreken van een beplanting van enige betekenis, behalve enkele grote complexen boomgaarden, zijn bepalend voor het grootschalig karakter van dit gebied.
Bij dit jonge polderlandschap behoren ook de overblijfselen van grote en kleine kreken, zoals die te vinden zijn in de Reigersbergschepolder, de Eerste Bathpolder en de Hogerwaardpolder.
In dit gebied kwamen hoofdzakelijk grote akkerbouwbedrijven en enkele grote boomgaardcomplexen voor.

3. INFRASTRUCTUUR

3.1 Wegen

Rond 1866 was tussen de meeste dorpen een straatweg aanwezig. De kwaliteit van de wegen liet vaak te wensen over, vooral in de wintermaanden.
In het oudland hadden de wegen een grillig verloop, in tegenstelling tot in het nieuwland, waar het wegenpatroon zakelijker was opgezet.
De oude Postweg liep van Yersekendam, waar het veer uit Gorishoek aankwam, naar Kapelle.

In 1916 kwam er, naast de spoorlijn, ook een verkeersweg over de Kreekrakdam tot stand. De verkeersdrukte over de oude Rijksweg, die van oost naar west door de gemeente loopt, nam in de twintiger jaren steeds meer toe.

3.2 Waterwegen, havens en veren

De gemeente Reimerswaal grenst in het noorden aan de Ooster- en in het zuiden aan de Westerschelde.
In het westen loopt het Kanaal door Zuid-Beveland en in het oosten het Schelde-Rijnkanaal.
Het feit dat de gemeente door water wordt omgeven of doorsneden brengt met zich mee dat er veel waterwerken te vinden zijn.
Reeds in 1846 waren er plannen om te komen tot een kanaal door Zuid-Beveland. De concessie, die D. Dronkers in 1846 wist te verkrijgen voor de aanleg van de Zeeuws-Duitse spoorweg, hield ook de aanleg van een vervangende scheepvaartroute in.
De concessie, die Dronkers verwierf voor de aanleg van het Kanaal droeg hij in 1851 over aan de "Nederlandse Maatschappij tot indijking van de ondiepten en aanwassen in de Oosterschelde". De aanleg van het kanaal zou worden uitgevoerd door een Engelse firma Thos Hutching & Co. In Hansweert begonnen de eerste werkzaamheden.
De aannemer toonde echter steeds meer belangstelling voor landaanwinningswerken op de schorren en slikken bij Bath. Zo werd steeds meer gewerkt aan de bedijkingen bij Bath en steeds minder aan het kanaal. De Engelse firma verliet het werk zonder dat de plannen waren uitgevoerd.
In augustus 1853 werden de kanaalwerken opnieuw aanbesteed. Met deze (alweer Engelse) aannemers vlotte het werk ook niet. Op 13 februari 1858 werden de werkzaamheden gestaakt.
Tenslotte besloot het Rijk in 1860 het werk zelf ter hand te nemen. In dit jaar werd de Wet op de spoorwegen aangenomen, die ook in de aanleg van de lijn Vlissingen-Roosendaal voorzag. Het Kanaal werd dus uiteindelijk gegraven en twee sluizen werden aangelegd bij Hansweert (uitmonding van het Kanaal in de Westerschelde) en Wemeldinge (uitmonding van het Kanaal in de Oosterschelde). Bij de aanleg zijn in Vlake veel boerderijen en woningen verdwenen.
In 1866 werd dit kanaal geopend. Vanaf de opening werd er meteen al druk gebruik van gemaakt. Tientallen jaren is het de drukste scheepvaartverbinding van West-Europa geweest.
De ene sluis bij Hansweert bleek al gauw niet genoeg, zodat in 1872 een tweede sluis in gebruik werd genomen. In 1916 kwam de derde sluis gereed. Onderweg had het scheepvaartverkeer te maken met vier draaibruggen: de verkeersbrug bij Schore, de spoorbrug bij Vlake, de Postbrug tussen Vlake en Wemeldinge en de Bonzijbrug in Wemeldinge. In 1936/1938 werd een kanaalverbreding uitgevoerd. De verkeersbrug bij Schore werd verplaatst naar Vlake. Tussen 1934 en 1938 werd bij Vlake het verhoogde bruggencomplex gebouwd. Deze nog maar een paar jaar oude Vlake-bruggen werden in de oorlog zowel in 1940 als in 1944 vernield en weer hersteld.
De aanleg van het Kanaal door Zuid-Beveland heeft met name invloed gehad op de ontwikkeling van Hansweert.

Tegenwoordig is men bezig met een verbreding van het kanaal. Deze verbreding is voor het gedeelte Hansweert-Vlakebrug recentelijk gereed gekomen. Ten behoeve van deze verbreding is Hansweert-Oost en het gehucht Schorebrug afgebroken. Dit lot zal ook het gehucht Vlake ten deel vallen.
Aan de Westerschelde bevonden zich enkele tij- en/of landbouwhaventjes. Een tijhaven was een haven, die alleen bij vloed binnengevaren kon worden. Bij Waarde kwam door de bouw van een nieuwe suatiesluis in 1847 de oude haven te vervallen. In 1860 werd een nieuwe tijhaven aangelegd, die in 1955 werd opgeheven. Het haventje aan de Zimmermanpolder dateerde van omstreeks 1890.
Bij het uit 1773 daterende havencomplex te Bath werd in 1907 ten behoeve van de douane een aanlegsteigertje op de kop van de bij de haven gelegen rijksdam aangelegd.
Het haventje van Woensdrecht lag tot 1884 aan het Kreekrak op de grens van Zeeland en Brabant. Bij bedijking van de Damespolder in 1884 kwam deze haven te vervallen. Zij werd toen aangelegd langs de zeedijk aan de Damespolder bij de tegenwoordige Dameshoeve. De naam "Schutlaken" doet terugdenken aan de sluis- en havenwerken aldaar (sluiswerken zijn er thans nog).
Nogmaals moest circa 2 km meer zuidwestwaarts een nieuwe haven van Woensdrecht worden aangelegd, toen in 1904 de Völckerpolder werd bedijkt. Deze is echter verdwenen met de aanleg van het Schelde-Rijnkanaal (1975).
Aan de Oosterschelde bevonden zich enkele kleine landbouwhaventjes, onder andere Rattekaai bij de Bathpolder en Roelshoek bij Krabbendijke. Deze laatste werd in 1879 aangelegd ter vervanging van een reeds bestaande haven en in 1906 en 1911 hersteld en verbeterd.
De haven van Yerseke is bij uitstek een vissershaven en dateert uit de vorige eeuw (zie hoofdstuk nederzettingen).
Hansweert was lang een belangrijke afvaartplaats voor de veren op Zeeuwsch-Vlaanderen. Vanaf circa 1500 was er een particulier veer. In 1866 werden de stoombootdiensten op de Westerschelde gereorganiseerd. Deze diensten werden onder provinciaal beheer gesteld: de Provinciale Stoombootdienst.
Van 1866 tot 1943 voer deze dienst onder andere van Hansweert naar Walsoorden. De Stoomtram van Hansweert naar het Station Vlake sloot van 1913 tot 1933 aan op deze veerdienst ("Spoorbootdienst Walsoorden-Vlake"). In 1943 werd de veerhaven naar Kruiningen verplaatst. Het veer vaart sindsdien tussen Kruiningen en Perkpolder.
Vanaf 1879 werd door de stoombootdienst "Telegraaf" het veer Hansweert-Terneuzen uitgevoerd.
Wegens gebrekkige belangstelling werd deze veerdienst in 1912 ingekrompen. In 1916 werd het aantal afvaarten per dag in Hansweert verhoogd tot drie. Dit veer werd in 1930 opgeheven.
Van Yersekendam naar Gorishoek was tot 1962 een veer, dat vooral belangrijk was voor het postvervoer. De betekenis van dit veer nam al af, toen in 1867 de eerste trein over de nieuwe Kreekrakdam reed en het postvervoer per spoor kon plaatsvinden. Nadat later ook het wegverkeer over die dam mogelijk werd, was de rol van het veer van weinig betekenis meer.

3.3 Dijken, kaden en dammen

In het oostelijk deel van de gemeente en aan de Westerschelde werden in de tweede helft van de 19e en het begin van de 20ste eeuw verschillende polders bedijkt (zie hoofdstuk 2).
De afdamming van het Kreekrak werd na veel moeilijkheden tenslotte in 1867 door de staatsspoorwegen tot stand gebracht. Tegenwoordig bevindt zich daar het Schelde-Rijnkanaal.

3.4 Spoor- en tramwegen

De spoorlijn Roosendaal-Vlissingen (1868-1872) doorkruist de gemeente Reimerswaal van oost naar west.
Er zijn enkele stations in dit gebied te vinden: Kruiningen/Yerseke, Krabbendijke en Rilland-Bath. Het station Vlake is afgebroken. Dit was een belangrijk station in de beginjaren van de spoorlijn. Niet omdat er zoveel mensen woonden, maar omdat vanuit Vlake een verbinding was naar het veer op Walsoorden. Bij Vlake was een lage spoorbrug over het Kanaal door Zuid-Beveland. Om de vertragingen voor de scheepvaart wat te beperken, besloot men deze brug te vervangen door een hooggelegen spoorbrug. Als gevolg hiervan moest de spoorbaan tussen Kruiningen en Vlake flink worden opgehoogd en daarom moest het station Vlake worden gesloten en afgebroken in 1933. De functie van dit station werd toen verplaatst naar dat van Kruiningen.
Bij het station Kruiningen stopten in de beginjaren van de spoorlijn maar enkele treinen per dag. Het bleek vooral voor het goederenvervoer van groot belang. Veel mosselen, oesters en kreeften vanuit Yerseke werden via dit station naar binnenlandse en vooral buitenlandse bestemmingen verzonden. Landbouwproducten zoals uien, suikerbieten, aardappelen en stro werden daar in grote hoeveelheden in spoorwagons geladen. Er ontstond een uitgebreid goederenemplacement. Omgekeerd bereikten vele wagons met steenkolen uit Limburg dit Zeeuwse station. Na de bouw van het station Rilland-Bath vormde zich geleidelijk in de omgeving daarvan de zogenaamde Stationsbuurt.

De stoomtram Hansweert-Vlake was een onderdeel van de Provinciale Stoombootdienst op de Westerschelde en vormde een schakel in de verbinding van oostelijk Zeeuwsch-Vlaanderen met de rest van Nederland. Het was de kortste tramlijn in Zeeland. De tram reed van 1913 tot 1933, toen het station Vlake werd opgeheven. Vanaf die tijd nam een autobus de verbinding van Hansweert naar station Kruiningen/Yerseke over.

4. NEDERZETTINGEN

4.1 Algemeen

In de gemeente Reimerswaal bevinden zich verschillende dorpen, gehuchten, buurtschappen, een woonkern en verspreide bebouwing.
Er zijn geen steden.

De dorpen Hansweert en Yerseke hebben een eigen ontwikkeling doorgemaakt. Hansweert vanwege de ligging aan het Kanaal door Zuid-Beveland, waardoor het dorp als handelsplaats een bloei zou doormaken. Yerseke ontwikkelde zich als centrum van oester- en mosselteelt.
De bevolking van Kruiningen is gedurende de 19e eeuw enorm toegenomen, maar vergeleken met de bevolkingsaantallen van de rest van Nederland lopen deze getallen ongeveer parallel.
In Hansweert had, in verband met de aanleg van het Kanaal door Zuid-Beveland in 1866, een grote bevolkingsaanwas plaats.
Vanaf circa 1865 ontstond een enorme trek naar Yerseke, met het hoogtepunt in 1885, in welk jaar zich meer dan 700 personen in Yerseke vestigden. De reden voor deze trek naar dit dorp was de ontwikkeling van de oesterteelt. In 1896 was het inwonertal ruim vijf keer zo groot als in 1856. Geen ander dorp in Zeeland maakte in zo korte tijd een ontwikkeling door als in Yerseke in de tweede helft van de 19e eeuw. In Yerseke was sprake van een meer dan normale bevolkingsgroei. Na 1900 liep de bevolking iets terug, om na het eind van de Tweede Wereldoorlog weer toe te nemen.
In Rilland-Bath brachten de bedijkingen van nieuwe polders in de 19e eeuw een bevolkingsaanwas mee. Na 1909 stagneert het bevolkingscijfer.
De bevolking van Krabbendijke ontwikkelde zich sterk, mede dankzij het feit dat Krabbendijke het tuinbouwcentrum was van oostelijk Zuid-Beveland en er ook een behoorlijke ontwikkeling was van de industriële en distributieve produktieprocessen.

Inwonertal

	1849	1899	1940	1993
Kruiningen +	1.206	3.249	4.279	3.786
Hansweert				1.674
Yerseke	808	4.333	4.289	6.107
Krabbendijke +	925	2.002	2.492	4.052
Oostdijk				385
Rilland	1.017	1.822	2.084	2.867
Waarde	607	789	1.058	1.025

4.1.1 Energievoorziening

In 1911 besloot de toenmalige gemeente Kruiningen om twee steenkolengasfabrieken op te richten. Eén voor levering van gas aan de kom van het dorp Kruiningen en Hansweert-oost. Deze kwam aan de Achterweg tussen Kruiningen en Hansweert. De andere fabriek was voor levering aan Hansweert-west en lag aan de westzijde van het Kanaal. In 1930 werden beide complexen verkocht aan Van der Straaten Aannemingsmaatschappij te Hansweert. Daarna kreeg men het gas van de Gascentrale Oosteinde

te Krabbendijke, tot 1933. Vanaf dat jaar werd gas geleverd vanuit de Gasfabriek te Goes.
In Yerseke werd eveneens in 1911 een gasfabriek gebouwd in de Burenpolder, maar deze is na 1955 afgebroken.
In 1914 werd aan de tegenwoordige J.W. Frisostraat in Krabbendijke de eerste steen voor de gasfabriek Oosteinde gelegd. Deze instelling werd aanvankelijk geëxploiteerd door de gemeenten Krabbendijke, Rilland-Bath en Waarde. In 1933 werd de fabriek Oosteinde, die inmiddels ook gas leverde aan Kruiningen en Schore, opgenomen in een gemeenschappelijke regeling met de gemeente Goes.
Vanaf het begin van de dertiger jaren van deze eeuw waren de meeste dorpen aangesloten op het elektriciteitsnet van de PZEM.
Vanaf 1912 kwam in het oosten van Zuid-Beveland het aansluiten op het buizennet van de NV Waterleidingmaatschappij Zuid-Beveland op gang. Ook in de dorpen van de gemeente Reimerswaal werd in deze tijd de waterleiding aangelegd.

4.1.2 PTT

Het veer Gorishoek-Yersekendam vormde tot 1867 een belangrijke schakel in de postroute van Zeeland, die voor een groot deel overeenkwam met het huidige traject van rijksweg 58.
Voor het zich tot handelsplaats ontwikkelende Hansweert en voor het oester- en mosseldorp Yerseke, was communicatie met de "buitenwereld" van groot belang.
Vanaf 1874 was er in Yersekendam een tijdelijk hulppost- en telegraafkantoor en in 1877 werd aan de Damstraat in Yerseke het Post- en telegraafkantoor gebouwd. Rond 1905 kwam hier ook het telefoonverkeer op gang.
In Hansweert staat het Postkantoor aan de Schoolstraat.
In 1866 werden bij Waarde kabels aangelegd door de Westerschelde om een telegraafverbinding met het toenmalige Staatsvlaanderen tot stand te brengen.
De overige dorpen in de gemeente Reimerswaal hadden rond 1900 ook een eigen postkantoor.

4.1.3 Bijzondere voorzieningen

4.1.3.1 Onderwijs

Alle dorpen in de gemeente Reimerswaal hadden eigen openbare lagere scholen.
Met name in de twintiger jaren kwamen in enkele dorpen Nederlands Hervormde en Christelijke scholen op.
In sommige dorpen was een bewaarschool.
Veel schoolgebouwen zijn gesloopt, vooral als gevolg van de Tweede Wereldoorlog en de watersnoodramp in 1953.
In Kruiningen werd in 1925 een nieuwe openbare lagere school gebouwd. Een bijzondere lagere school met de Bijbel werd geopend in 1901.
In Hansweert werd in 1918 de oude openbare lagere school vervangen door een nieuwe (in 1975 gesloopt). In 1912 werd de Rooms Katholieke

parochialeschool gesticht. Van 1938 tot 1953 was er in Hansweert-oost een Rooms Katholiek internaat voor schipperskinderen, genaamd "Mariaoord" (gesloopt).
In Krabbendijke was er een openbare lagere school en een school met de Bijbel, die eind 19e eeuw was gesticht (nu gedeeltelijk brandweerkazerne).
In de jaren twintig heerste er een schoolstrijd in Krabbendijke, waarna een hervormde en daarna een gereformeerde gemeente-school werd opgericht.
In Oostdijk werd in 1902 een openbare lagere school gesticht in gemeenschappelijke regeling met Krabbendijke. In 1926 kreeg de toen opgerichte gereformeerde school een lokaal in het pand van de openbare school. Bij de opheffing van de openbare school in 1930 ging de gereformeerde school het hele gebouw gebruiken (in 1953 vernield).
In Rilland zijn er eigenlijk geen schoolgebouwen over van vóór 1945. Sommige zijn in de Tweede Wereldoorlog gesloopt, enkele zijn rond de zestiger jaren vervangen door nieuwbouw. Er was in Rilland een openbare lagere school, een christelijke school een school met de Bijbel (nu "De Wiekslag"), een Rooms Katholieke lagere school, en een lagere school van de Gereformeerde Gemeente.
In Yerseke kwamen er in het laatste kwart van de vorige eeuw steeds meer scholen bij, omdat de bevolking sterk groeide. De nieuwe openbare lagere school, die in 1873 aan de Vierstraat werd gebouwd, werd al snel te klein, zodat in 1878 besloten werd er nog een school bij te bouwen (School II), aan de Damstraat (nu garagebedrijf).
In 1886 werd een school voor gereformeerd lager onderwijs gesticht, die in 1893 een nieuw gebouw betrok.
In de twintiger jaren werd een Nederlands Hervormde School en een School van de Gereformeerde Gemeente gebouwd.
In sommige gehuchten werden ook schooltjes opgericht, voor de kinderen uit de omliggende polders. Bijvoorbeeld de Bijzondere Neutrale school in de Völckerpolder (1907 tot circa 1935).

4.1.3.2 Kerken en begraafplaatsen

Verschillende kerkgenootschappen kwamen voor godsdienstoefeningen in eerste instantie bijeen in woonhuizen of schuren, totdat een eigen kerkgebouw was opgericht. Soms was van verschillende dorpen een kerkelijke groepering gecombineerd, die op den duur zelfstandig werd. In Kruiningen was de Gereformeerde Kerk tot 1866 gecombineerd met die van Yerseke. In de vorige eeuw werd het kerkgebouw gebouwd, dat in 1955 werd vervangen door een nieuw. De Gereformeerde Gemeente is voortgekomen uit een Oud Gereformeerde Gemeente en sloot zich in 1931 aan bij die van Yerseke. In 1932 bouwde men een nieuwe kerk en in 1943 werd de Gereformeerde Gemeente in Kruiningen zelfstandig. In 1978 vond er nieuw- en verbouw plaats. In Kruiningen bevindt zich ook de oude Nederlands Hervormde kerk.
De Hervormde Kerk in Hansweert is vanaf 1919 zelfstandig. In 1911 werd een zaalkerkje gebouwd. De Rooms Katholieke parochie werd in 1868 erkend en het definitieve gebouw kwam in 1871 gereed.
De oude Nederlands Hervormde kerk in Yerseke kreeg in 1887 een nieuwe toren, die in 1940 werd verwoest. Tegen het eind van de 19e eeuw werden in Yerseke kerkgebouwen van verschillende kerkgenootschappen opge-

richt, onder andere van de Vrije Evangelische Gemeente, de Gereformeerde Gemeente en de Gereformeerde Kerk. In 1893 werd de Rooms Katholieke parochie gesticht.
De oude kerk van de Hervormde gemeente in Krabbendijke werd in 1914 vervangen door een nieuw gebouw.
Het oude kerkgebouw van de Gereformeerde Gemeente (1911 en 1925) is tot pakhuis verbouwd. In 1930 werd een nieuw gebouw met pastorie betrokken.
In 1869 is een Christelijk Gerefomeerde Gemeente in Krabbendijke en Rilland gesticht. In 1870 werden Rilland en Krabbendijke ieder zelfstandig. Het kerkgebouw uit 1869 werd in 1924 vervangen.
De Gereformeerde Gemeente Waarde is vanaf 1933 zelfstandig. Daarvoor was Waarde een afdeling van Krabbendijke en had vanaf 1907 een eigen kerkgebouwtje, dat eind twintiger jaren werd vervangen door een gebouw, dat in de vijftiger jaren opnieuw werd uitgebreid. In Waarde staat ook een oude Hervormde Kerk.
De Nederlands Hervormde Kerk van Rilland en Bath stond in Bath. Aangezien de Rillanders in hun eigen dorp ter kerke wilden gaan, werd de kerk in 1890 van Bath naar Rilland overgebracht. Vele lidmaten uit Bath zeiden hun lidmaatschap van de Hervormde Kerk op een stichtten in Bath een Vrije Evangelische Gemeente. Hun kerkgebouw werd in de Tweede Wereldoorlog verwoest, maar later vervangen.
In 1928 werd een nieuw Hervormd kerkgebouw in Rilland gebouwd.
De in 1870 zelfstandig geworden Christelijk Gereformeerde Kerk had een oud kerkgebouwtje, dat tot 1958 in gebruik was.
De Gereformeerde Gemeente liet in 1889 een kerkje bouwen, waarvan na de Watersnoodramp de oude voorgevel is vervangen door een nieuwe. De Vrije Evangelische Gemeente in Rilland bouwde in 1884 een kerkje. Toen deze kerkelijke gemeente in 1935 werd opgeheven, werd het gebouwtje verkocht en als kolenpakhuis gebruikt.
De Rooms Katholieken gingen eerst in Hansweert of Woensdrecht naar de kerk. In 1902 werd besloten een klooster te stichten in Rilland, waarbij ook een RK parochie kwam. Het was het klooster der Minderbroeders Capucijnen. In 1966 werd het klooster opgeheven en het is nu verzorgingstehuis.

In Kruiningen werd in 1909 een nieuwe begraafplaats aangelegd aan de Hansweertse Straatweg. De oude begraafplaats werd in 1922 gesloten.
In Hansweert werd in 1913 een Rooms Katholieke begraafplaats geopend.
In Yerseke werd in 1872 tussen de Damstraat en de Varkensdijk een nieuwe begraafplaats aangelegd, "De Boschburg". Deze werd in 1944 gesloten en in 1967 ontruimd. Vanaf 1897 was ook de begraafplaats aan de Steeweg in gebruik, die in 1945 werd uitgebreid.
In Rilland werd vanaf ongeveer 1872 een nieuwe begraafplaats aan de Valckenisseweg in gebruik genomen, die in 1932 werd uitgebreid. Bij het klooster was ook een begraafplaats.
In Krabbendijke ligt de begraafplaats aan de Westweg.
De begraafplaats van Waarde ligt ten noordwesten van de kern.

4.2 Ontwikkeling per nederzetting

4.2.1 Yerseke

Yerseke ontstond op een kreekrug. Ten noorden van het dorp, waar de kreekrug op de kustlijn uitkomt, ontwikkelde zich het gehucht Yersekendam, nu geheel aan Yerseke vastgegroeid. Bij de grote overstroming in 1530 veranderde de kustlijn zodanig, dat ook Yerseke zelf aan zee kwam te liggen.

Rond 1866 was slechts bebouwing aanwezig aan de straten die op het Kerkplein uitkwamen (voornamelijk aan de noord- en oostzijde van de kerk) (afb. 4).

In de late jaren zestig van de vorige eeuw was Yerseke nog een bescheiden vissersplaats. Er was een "vrije visserij" voor de oesters. Vanaf 1870 werden delen van de Yerseke bank aan de publieke visserij onttrokken en verpacht. Na 1886 was er geen visserij meer op onverpachte percelen. Het waren tussen 1870-'85 voornamelijk kapitaalkrachtige personen of ondernemingen die de oesterteelt konden bedrijven, omdat de pachtgelden hoog waren.
Vooral in het begin zette men in kalk gedompelde dakpannen uit als collecteurs voor de oesters en mossels.
Er ontstond een enorme werkgelegenheid in deze sector. Voor het kalken van de pannen werden kalkblusserijen opgericht. Het gebruik van grote aantallen pannen had tot gevolg, dat een aantal kleine ondernemers zich met de "handel" in het leggen van pannen ging bezighouden (zogenaamde pannenboeren). Meer kapitaalkrachtigen concentreerden hun activiteit op het opkweken, vetmaken en de verkoop van de oesters.
Er werden later in plaats van pannen ook schelpen als collecteurs gebruikt. Toen de toepassing van collecteurs na 1895 echter aanzienlijk werd beperkt, ging ook de pannenhandel achteruit.
Vanaf het begin van de bloei van de oesterteelt, werden oesterputten aangelegd, waarin de oesters tijdelijk konden worden bewaard.
De grote bloei van Yerseke in de jaren 1870-ca. 1885 was vooral voortgekomen uit de ontwikkeling van de oesterteelt. De gevolgen daarvan lagen op het gebied van de werkgelegenheid, havenuitbreiding, bevolkingsgroei, en de economische vooruitgang in andere sectoren dan de visserij.
Doordat het aantal vissersschepen toenam, kwamen er specifieke beroepen tot bloei (onder andere mandenmaker, touwslager, zeilmaker). Er waren ook veel winkeliers en neringdoenden.
De toenemende visserij en scheepvaart vormde een aantrekkingskracht voor de stichting van een scheepsreparatiewerf. Rond 1885 werden dan ook twee van deze werven opgericht.
Vanaf 1911 was er een mosselconservenindustrie, die in beide Wereldoorlogen een bloei doormaakte. Ook kwam er een schelpmaalderij.
Reeds in 1885 werd de handel in oesters wat minder florissant. Iets later moesten veel arbeiders de visserij verlaten en keerden terug tot de landbouw, waaruit ze oorspronkelijk afkomstig waren. Na de eeuwwisseling nam de handel weer wat toe, maar in de jaren dertig ging het weer slechter. Na de Tweede Wereldoorlog kwam de oestercultuur weer tot grote bloei.

Naast de oestercultuur was ook de teelt en handel van mosselen in Yerseke van belang.
Eeuwenlang was voor Yerseke in Yersekedam de enige en beperkte mogelijkheid aanwezig om vaartuigen te meren en te laden en te lossen.
In 1870 besloot men een geheel nieuwe haven aan te leggen bij het dorp Yerseke.
Met de opkomst van de oester- en mosselcultuur werd de haven al spoedig te klein. In 1883 werd de haven vergroot door verlegging van de noordhavendam; een volgende uitbreiding had plaats in 1898.
Daarna werden nog regelmatig vernieuwings- en verstevigingswerkzaamheden uitgevoerd.
In 1938 werden de eerste uitbreidingsplannen voor een nieuwe haven gemaakt, maar door onder andere de Tweede Wereldoorlog en de Watersnoodramp in 1953, duurde het tot 1965 eer de nieuwe haven gereed kwam.
De enorme ontwikkeling van de oestercultuur en de daarmee gepaard gaande snelle groei van de bevolking maakte vanaf 1870 tot ongeveer 1895 het scheppen van woonruimte voor honderden gezinnen noodzakelijk, waardoor zich een grote activiteit op dit gebied ontplooide.
Ten noorden van de kern werd in de jaren na 1875 aan de Damstraat, de oude verbinding met Yersekendam, veel gebouwd (afb. 5). Enkele van de meest fortuinlijke figuren in de oesterwereld bouwden hier hun voor die tijd kapitale panden. De terzijde van de Dam liggende buurt, "Polen", is lang bekend geweest als een verzameling kleine armoedige huisjes, gebouwd tegen de dijk vanaf ongeveer 1870. Deze buurt is na 1945 vervangen door een geheel nieuw bouwplan.
Aan de zuidzijde van de dorpskern lag vanouds de Langeviele, die vanaf ongeveer 1885 van een open bebouwing werd voorzien. Hierin werden onder andere de pastorie van de Hervormde Kerk, de Rooms Katholieke kerk en particuliere woningen opgenomen.
Ten oosten van de kern, richting Havendijk, lagen gronden van het Schuttersgilde, die in 1875 een deel hiervan in erfpacht uitgaf. Het Schuttershof werd bebouwd en enkele nieuwe straten werden aangelegd (onder andere Bekhof, Dominicusstraat). Het gebied langs de dijk, de Julianastraat tussen Kaaistraat en Dominicusstraat, was rond 1905 vrijwel geheel volgebouwd (afb. 6). Daarna werd de Julianastraat ook meer in zuidelijke richting bebouwd. In 1920 kwam de Emmastraat tot stand. Een groot deel van deze wijk is recent van nieuwbouw voorzien.
Een ander deel van het dorp, waar kort na 1880 veel woningen werden gebouwd, was het terrein genaamd de "Schotte". Daar ontstonden Nieuwe Kerkstraat, Spruitstraat en Sandeestraat. Tussen 1922 en 1930 werden incidenteel op veel plaatsen woningen gebouwd, met name aan de Breeweg vanaf 1925.
Vanaf 1930 maakte men plannen om de Burenpolder te bebouwen. Het eerst aan de oostzijde van de Varkensdijk.
In 1936 kwam een uitbreidingsplan voor het gebied tussen Paardenmarkt, Noordzandstraat, Damstraat en Nieuwe Kerkstraat tot stand: Beatrixstraat en Irenestraat werden aangelegd en de Oesterstraat werd verlengd (afb. 7).

In de Tweede Wereldoorlog is het centrum van het dorp zwaar beschadigd. In 1952 werd voor het gehele centrum een wederopbouwplan opgesteld, waarbij rekening werd gehouden met het historisch stratenplan. Tegenwoordig zijn er rond het dorp verschillende nieuwbouwwijken opgetrokken.

4.2.2 Hansweert

In het midden van de 19e eeuw was Hansweert een klein dorp met een haventje aan de Westerschelde.
Het dorp bestond uit wat verspreid staande huizen en enkele boerderijen.
Toen in de zestiger jaren de werken aan het Kanaal van Zuid-Beveland in hun volle omvang in uitvoering waren, kwamen er honderden polderjongens naar Hansweert.
De opeenhoping van deze massa arbeiders trok ook snel andere mensen aan, vooral uit de directe omgeving en uit Zeeuws Vlaanderen. Verschillende neringdoenden gingen zich in Hansweert vestigen. Er werden huizen en winkels gebouwd. Zo ontstond de kom van Hansweert, gelegen tussen de Zeedijk, Kanaaldijk en Boomdijk, die samen een driehoek vormden, waarbinnen een rechthoekig stratenplan tot stand kwam. Nadat in 1916 de derde sluis in gebruik was genomen, werd deze plaats een welvarend dorp met veel winkels, café's en leveranciers van scheepsbenodigdheden.
Verder was er een grote groep parlevinkers, die een goed bestaan bij de scheepvaart hadden opgebouwd. Zij brachten waren aan boord van de schepen in de sluizen of langs het kanaal. Ook vrouwen deden dit werk. Er zijn tijden geweest dat er wel 130 parlevinkers waren.
Veel mensen van buiten Hansweert die zich hier vestigden, zoals douanepersoneel en sluiswachters, kregen een rijkswoning aan de oostzijde van het kanaal, het zogenaamde Hansweert-oost dat rond het begin van deze eeuw ontstond. Dit was ruimer van opzet en groener dan Hansweert-west.
In verband met de verbreding van het kanaal en de aanleg van nieuwe sluizen is in de afgelopen 10 jaar Hansweert-oost praktisch helemaal gesloopt.
Rond 1900 was in Hansweert een scheepswerf gevestigd. In de Eerste Wereldoorlog was de werf ruim van opdrachten voorzien, maar in 1923 werd de scheepswerf "Zeeland" failliet verklaard.
Sinds 1902 is in Hansweert de Aannemingsmaatschappij Van der Straaten gevestigd. Vooral het onderhoud van het Kanaal door Zuid-Beveland was zijn werk. Dit bedrijf was geruime tijd de grootste werkgever in Hansweert. Bijna het hele dorp vergroeide in één of andere vorm met de scheepvaart.
In recente tijd is, met name ten noord-westen van de Boomdijk, nieuwbouw ontstaan.

4.2.3 Krabbendijke

Krabbendijke is van oorsprong een dijkdorp.
Rond 1866 concentreerde de bebouwing van het dorp zich rond het kruispunt Noordweg, J.W. Frisostraat, Dorpsstraat en aan de Nieulandstraat en Poststraat (afb. 8).
Pas rond 1900 breidde het woningbestand zich sterk uit. Er werd gebouwd aan de nieuw aangelegde Wilhelminastraat en op verschillende plaatsen aan de Noord- en Westweg en aan de J.W. Frisostraat. De bebouwing breidde zich in noordelijke richting uit, naar het station.
Krabbendijke was hoofdzakelijk een agrarische gemeente.
In 1917 werd de veilingvereniging opgericht. Door het centrale aanbod van producten werden conservenfabrieken en groentendrogerijen aangelokt. In 1915 was al door leden van het geslacht Lenshoek een cichoreidrogerij opgericht. Verder kwam bijvoorbeeld in 1917 de groentendrogerij en conservenfabriek van A. Weststrate, genaamd Oosteinde, van de grond.
In de vorige eeuw stond er een meestoof aan de Oostweg.
Vanaf 1930 ontwikkelde Krabbendijke zich tot een fruitteeltcentrum van betekenis. Naast deze intensieve tuinbouw bleef ook de landbouw voor Krabbendijke een vitale bestaansbron.
Vanaf circa 1880 was ook in Krabbendijke de oesterteelt op gang gekomen. Deze was voornamelijk in handen van ondernemers van buiten Krabbendijke, maar heeft hier nooit zo'n belangrijke ontwikkeling gehad als in Yerseke. Vanaf 1914 stierf de oestercultuur in Krabbendijke langzaam af. Deze had een niet onaanzienlijke groep mensen een tijdlang van werk voorzien.
Tot 1916 lag het dorp Krabbendijke niet aan doorgaande wegen van betekenis. In dat jaar werd de Kreekrakdam voor wegverkeer opengesteld. Omdat de verkeersdrukte op rijksweg 58 in de jaren twintig steeds toenam, werd deze verkeersader in 1930 om het dorp heen gevoerd.

4.2.4 Kruiningen

Kruiningen is als wegdorp ontstaan. Ten noorden van de kerk bevindt zich een open terrein, waarop tot 1720 het kasteel van Kruiningen stond.
Rond 1866 concentreerde de bebouwing zich voornamelijk om en nabij de Hoofdstraat, Markt, Snelle Markt en Schotwal (afb. 3). Er werd verder uitgebreid richting Voorhoute en het gebied ten zuiden van de Nijverheidsstraat en Molenmeet, en ook verder noordelijk aan de Hoofdstraat en Stationsweg.
Het station Kruiningen was belangrijk voor de verzending van landbouwproducten, maar ook veel mosselen, oesters en kreeften uit Yerseke werden via deze plaats verzonden, zodat hier langzamerhand een uitgebreid goederenemplacement ontstond.
Van 1859 tot 1878 was er een meestoof. In Kruiningen stond vroeger de "Eerste Zeeuwsche Kaasfabriek De Nijverheid", die in 1902 werd opgericht. Hoe lang deze fabriek heeft bestaan is niet bekend.
In 1920 begon C. Meijer als éénmansbedrijf, wat uit zou groeien tot een modern, efficiënt bedrijf voor export van consumptie- en pootaardappelen.

In "Welhoek", het gebied ten noorden van de Nijverheidsstraat en Molenmeet, werden omstreeks 1910 de eerste woningen gebouwd. De Welhoekstraat ontstond.
In 1935 werd een uitbreidingsplan vastgesteld. Dit ontstond naar aanleiding van de aanleg van de Rijksweg Rilland-Bath-Goes, die op enige afstand van de kom van Kruiningen was aangelegd. De aanleg van die rijksweg vormde een geschikte gelegenheid om een nieuwe verbindingsweg te krijgen met het dorp.
Na aanleg van deze verbindingsweg, de Burgemeester Elenbaasstraat, werd daar al spoedig bouwgrond aangekocht, zodat een geheel nieuwe woonbuurt tot stand kwam.
Het dorp heeft veel en langdurig te leiden gehad van de watersnood in 1953.
In recente tijd zijn er enkele nieuwbouwwijken gebouwd.

4.2.5 Rilland

Rilland ligt in de Reigersbergsepolder, die in 1773 bedijkt en rechthoekig verkaveld werd. Het dorp heeft een rechthoekig stratenplan. In 1866 was de bebouwing nog grotendeels beperkt tot de rij huizen aan de noordzijde van de Hoofdweg. Ook aan de tegenwoordige Valkenisseweg en Adriaan Butijnweg stonden woningen (afb. 9). Rond 1900 was er nog geen sprake van een noemenswaardige ontwikkeling van de primaire dorpsaanleg.
Pas in 1907 werd grond aangekocht om uit te breiden buiten de oorspronkelijke dorpskom, ten westen van De Veste. Grenzend aan dit inmiddels bebouwde terrein werd in 1911 en 1924 nogmaals terrein aangekocht. De dorpskern was nu uitgebreid tot de tegenwoordige Kreekestraat.
In 1933 werd door de gemeente grond aangekocht voor woningbouw ten zuiden van de Hoofdweg.
Na de watersnoodramp van 1953 zijn veel gebouwen afgebroken of ingrijpend verbouwd.

4.2.6 Waarde

Waarde is een kerkringdorp, dat zich in de periode 1850-1945 langs de bestaande wegen sporadisch heeft uitgebreid (afb. 11).
In 1953 werd het door de watersnoodramp getroffen.

4.2.7 Oostdijk

Oostdijk is een dijkdorp, dat aan weerszijden van de Lavendeldijk is ontstaan.
Het werd in 1953 door de watersnoodramp beschadigd.

4.2.8 Bath

Het dorpje Bath is van oorsprong een eind 18e eeuwse militaire nederzetting, van waaruit de toegang over de Schelde naar Antwerpen in het oog kon worden gehouden. Het vierkante grondplan herinnert hier nog aan. De nederzetting heeft zich nooit verder ontwikkeld en de bebouwing is ruimschoots binnen de oorspronkelijke begrenzing door fortwal en fortgracht gebleven (afb. 10).
Bij de watersnood van 1953 heeft Bath onder water gestaan.

4.2.9 Buitengebied

In de Yerseke Moer bevond zich praktisch geen bebouwing.
Het middelland (rond Kruiningen, Waarde en Krabbendijke) had een vrij dichte bebouwing van boerderijen. Het gebied werd gekenmerkt door kleinschaligheid. In de Reigersbergse Polder (nieuwland) waren gedurende de 19e eeuw ongeveer 13 eigenaren van boerenhofsteden de voornaamste werkgevers.
In de gemeente zijn veel polders van ná 1850 (nieuwland). De bedijkingen uit de 19e eeuw brachten een bevolkingsaanwas mee, die voornamelijk uitbreidingen op het platteland tot gevolg had: landbouwers en landarbeiders betrokken de voor hen gereedstaande hofsteden en de erbij behorende bedrijfs- en landarbeiderswoningen. Er zijn in dit deel van de gemeente dan ook nogal wat boerderijcomplexen met arbeiderswoningen uit de inventarisatieperiode aan te treffen. Vele zijn echter aangetast door latere wijzigingen, uitbreidingen of sloop.
Een groot deel van de bevolking woonde verspreid in de diverse polders. Dit werkte de vorming van kleine buurtschappen in de hand. Zo ontstond na de bedijking van de Völckerpolder (1904) het gehucht Völckerdorp, dat een eigen kerk en school zou krijgen.
Roelshoek was een buurtschapje aan de Oosterschelde waar zich het haventje van Krabbendijke bevond. Bij de verzwaring van de zeedijken ten behoeve van de Deltawerken is het haventje verdwenen.
De buurtschap Schorebrug bevond zich ten oosten van het Kanaal door Zuid-Beveland. In verband met de in recente tijden uitgevoerde verbreding van het kanaal is dit vrijwel verdwenen.
Van het gehucht Vlake, dat al in de 13e eeuw werd genoemd, zijn bij de aanleg van het Kanaal door Zuid-Beveland veel woningen en boerderijen verdwenen. Tot 1933 was er een belangrijk station, omdat vanuit Vlake een verbinding was met het veer op Walsoorden.
Gawege en het gehucht Yersekendam zijn van oudere oorsprong.
Na de bouw van het station bij Rilland vormde zich geleidelijk in de omgeving daarvan de Stationsbuurt.
De Bathpolders waren in 1856 en 1862 bedijkt.
Met de vloed van 1906 liepen de Bathpolders onder. Het liep al niet zo goed met de Engelse onderneming en deze vloed bracht de financiële genadeslag toe. Een groep mensen zag wel toekomst in deze jonge polders en de Engelse maatschappij zou in Nederlandse handen overgaan. Het kapitaal was spoedig beschikbaar en in 1907 werd te Goes de NV Landbouwmaatschappij "De Bathpolders" opgericht. De dijkdoorbraken werden gedicht. Er waren drie bedrijfsboerderijen: Zuidhof, Middenhof en Westhof. Een bedrijf als de Bathpolders kon meer doen dan een "ge-

woon" boerenbedrijf. Er werd gepionierd en er werden proeven met nieuwe gewassen genomen.
Bij de boerderij Middenhof was het kantoor van de Bathpolders gevestigd. Hier ontstond Separatiedijk, gelegen langs de "separatiedijk" tussen de Eerste en Tweede Bathpolder.
Behalve de Bathpolders, werden ook vijf kleinere polders door de overstroming van 1906 getroffen (Molen, Nieuw Olzende, St. Pieters, Karel en Stroodorpe). De Karel- en Stroodorpepolder waren onbebouwd.
Veel zwaarder werd dit deel van Zuid-Beveland getroffen door de watersnoodramp in 1953. Hierbij overstroomden de Völcker-, Anna Maria-, Emmanuël-, Zimmerman-, Waarde-, Reigersbergse- en Kruiningenpolder. De Valkenisse- en Frederikapolder werden drassig. Deze ramp bracht veel schade toe aan de bebouwing.

LITERATUURLIJST

P.J. Aarssen, Rilland, Bath en Maire in de loop der eeuwen, Kruiningen z.j. (1977).

J.A. Kamps, Rilland-Bath in oude ansichten, Zaltbommel 1974.

C. van den Bovenkamp, M.J. Goud, Waarde in oude ansichten, Zaltbommel 1975.

Toelichting deel uitmakende van het bestemmingsplan "Buitengebied" van de gemeente Reimerswaal; door architectenbureau Rothuizen en 't Hooft BV Goes, 1979.

A. Bekkenkamp, Album van de Hervormde Gemeente van Krabbendijke, Krabbendijke 1983.

M.J. Goud en J.P. Sinke, Vergeet Zijn grote daden niet, Krabbendijke 1984.

F.H. de Klerk en G. v.d. Wal, De Geschiedenis van de arbeidersbeweging in Krabbendijke over de jaren 1900-1940, Historisch Jaarboek voor Zuid- en Noord-Beveland 1981 (jrg. 7) p. 49-107.

M.P. de Bruin en K. v.d. Maas, Krabbendijke, Middelburg 1967.

C. van Winkelen, Krabbendijke in oude ansichten, Zaltbommel 1975.

J. Kok, Knooppunt in West-Europa, Kruiningen, 1986.

Ingrid Harms en Aukje Holtrop, Hansweert-Oost en het fatale kanaal, uit: Vrij Nederland, bijvoegsel, 1980 (jaargang 41) nr. 38, pagina 2-33.

J.A. Ringers, Beschrijving van den bouw van de derde schutsluis in het kanaal door Zuid-Beveland te Hansweert, Den Haag 1917.

C. van Winkelen, Hansweert en Schore in oude ansichten, Zaltbommel 1976.

W.E.P. van IJsseldijk, 1000 jaar Yerseke, Kruiningen, z.j. (1973).

G.F. Sandberg, Kruiningen, heerlijkheid en gemeente, Kruiningen, (1982).

Provinciale Almanak voor Zeeland 87/89, in opdracht van het provinciaal bestuur samengesteld door het bureau voorlichting der provincie, Middelburg 1987.

J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, V, Zeeland, Zaltbommel 1971 (oorspr. Leeuwarden 1866).

M.H. Wilderom, Tussen Afsluitdammen en Deltadijken, III, Midden-Zeeland (Walcheren en Zuid-Beveland), Middelburg 1986.

Kunstreisboek voor Nederland-Zeeland, Weesp 1985[8].

Verklaring bij kaart 1: Ruimtelijke functionele ontwikkeling in hoofdlijnen 1850-1945

bestaande kern

begrenzing kern 1945

hoofdweg

spoorweg

lineaire ontwikkeling

functioneel ruimtelijke ontwikkeling

bedrijven

Verklaring bij kaart 2: Typologie uitbreidingen 1850-1945

bestaande kern 1850

niet stedelijk algemeen

bedrijven

begraafplaatsen

stedelijk algemeen

lineaire ontwikkeling

hoofdweg

spoorweg

nº

gebied met bijzondere waarde:

gebied 1: Oesterputten te Yerseke; gebied van bedijkte oesterputten met bedrijfsbebouwing; aangelegd in de periode 1874-1883; compleet en uniek gebied.

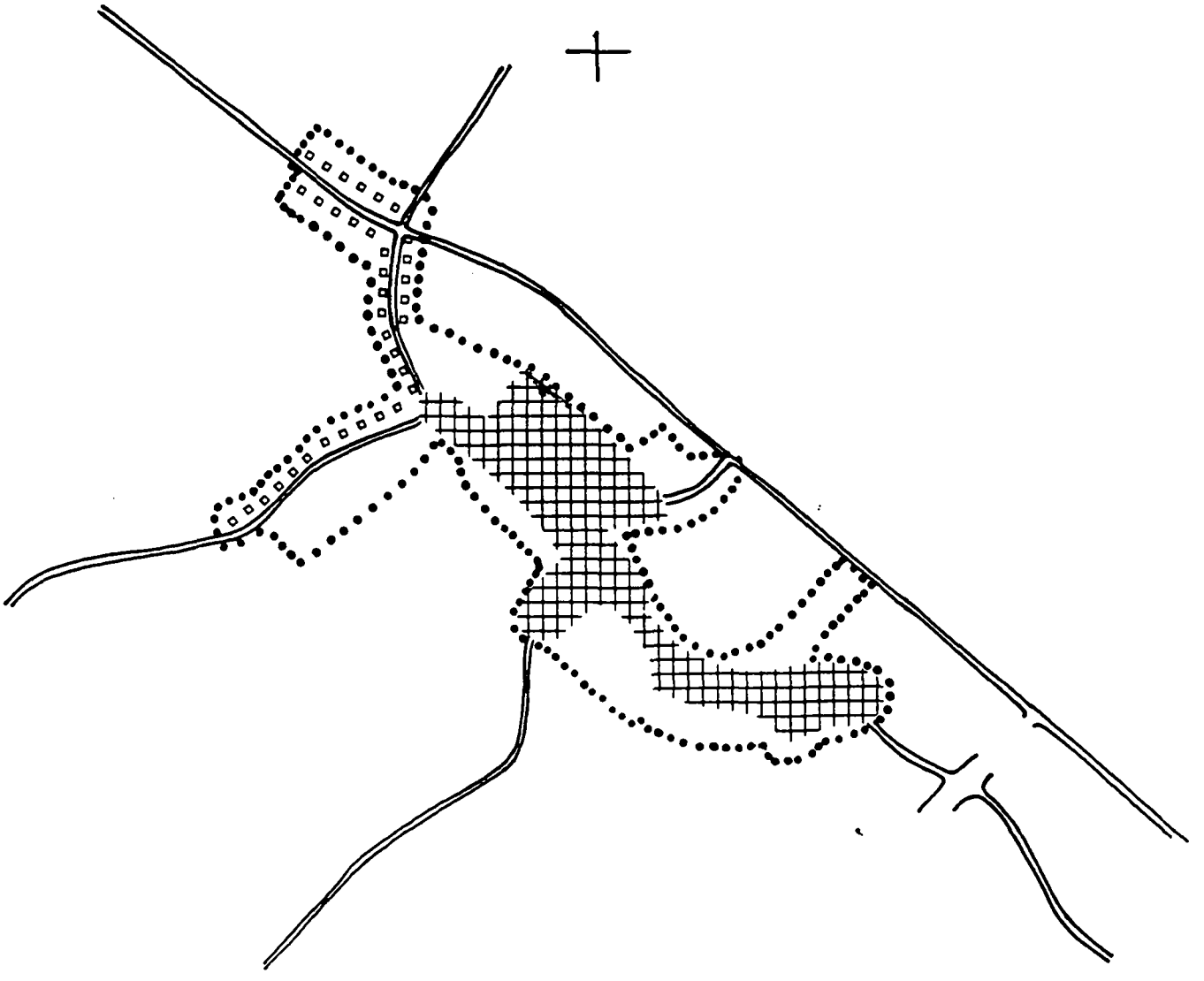

KRUININGEN KAART 1

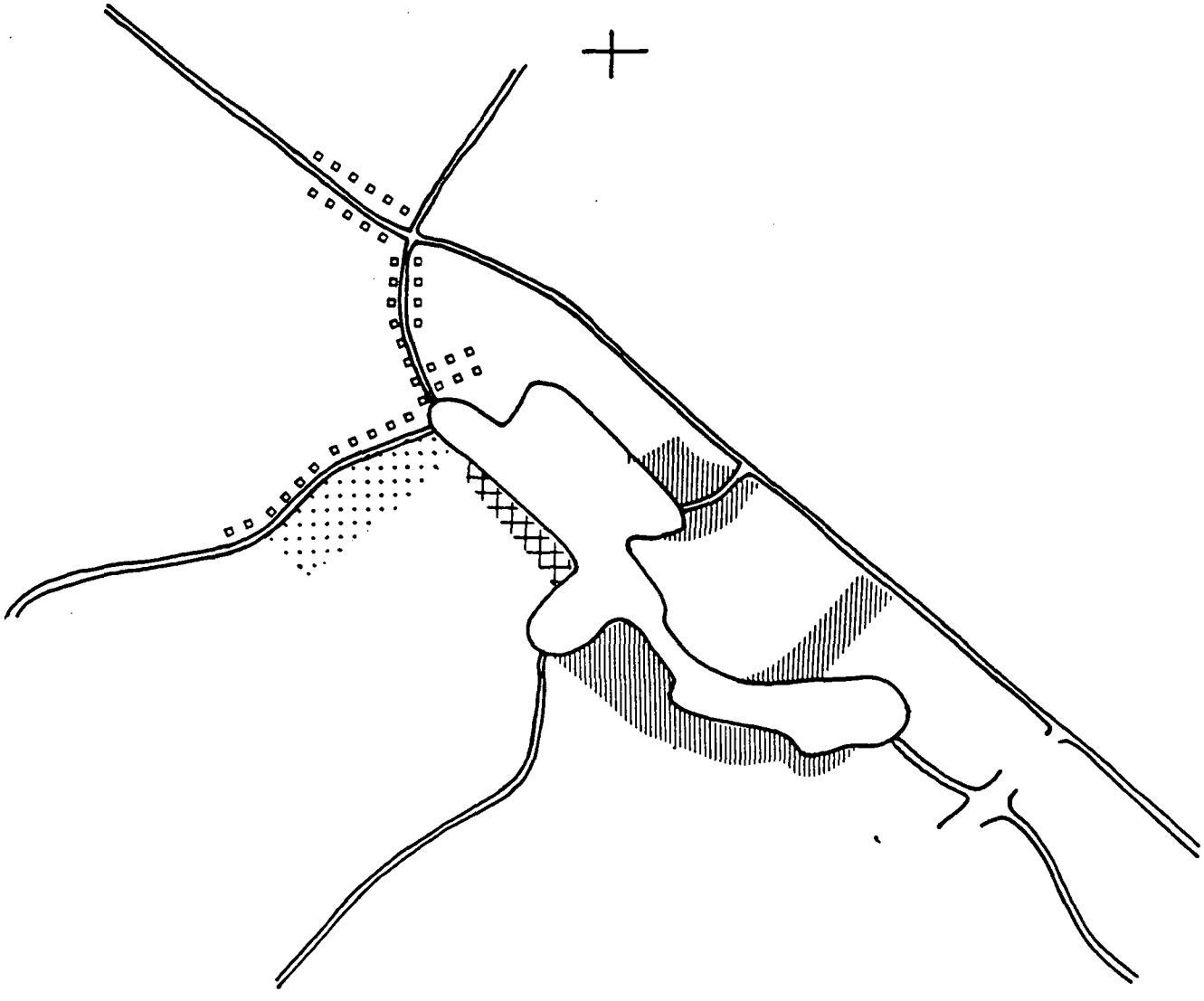

KAART 2

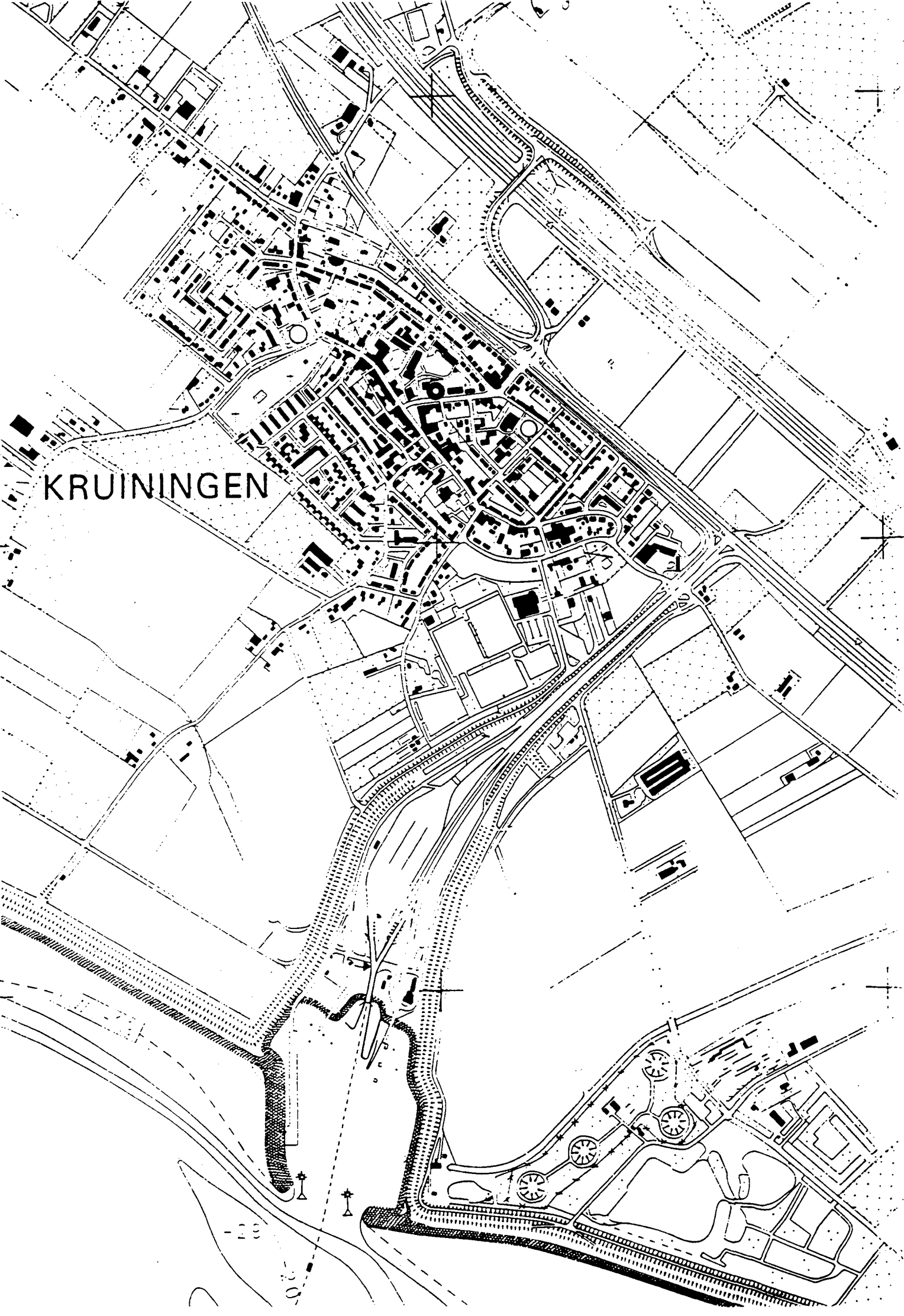
KRUININGEN

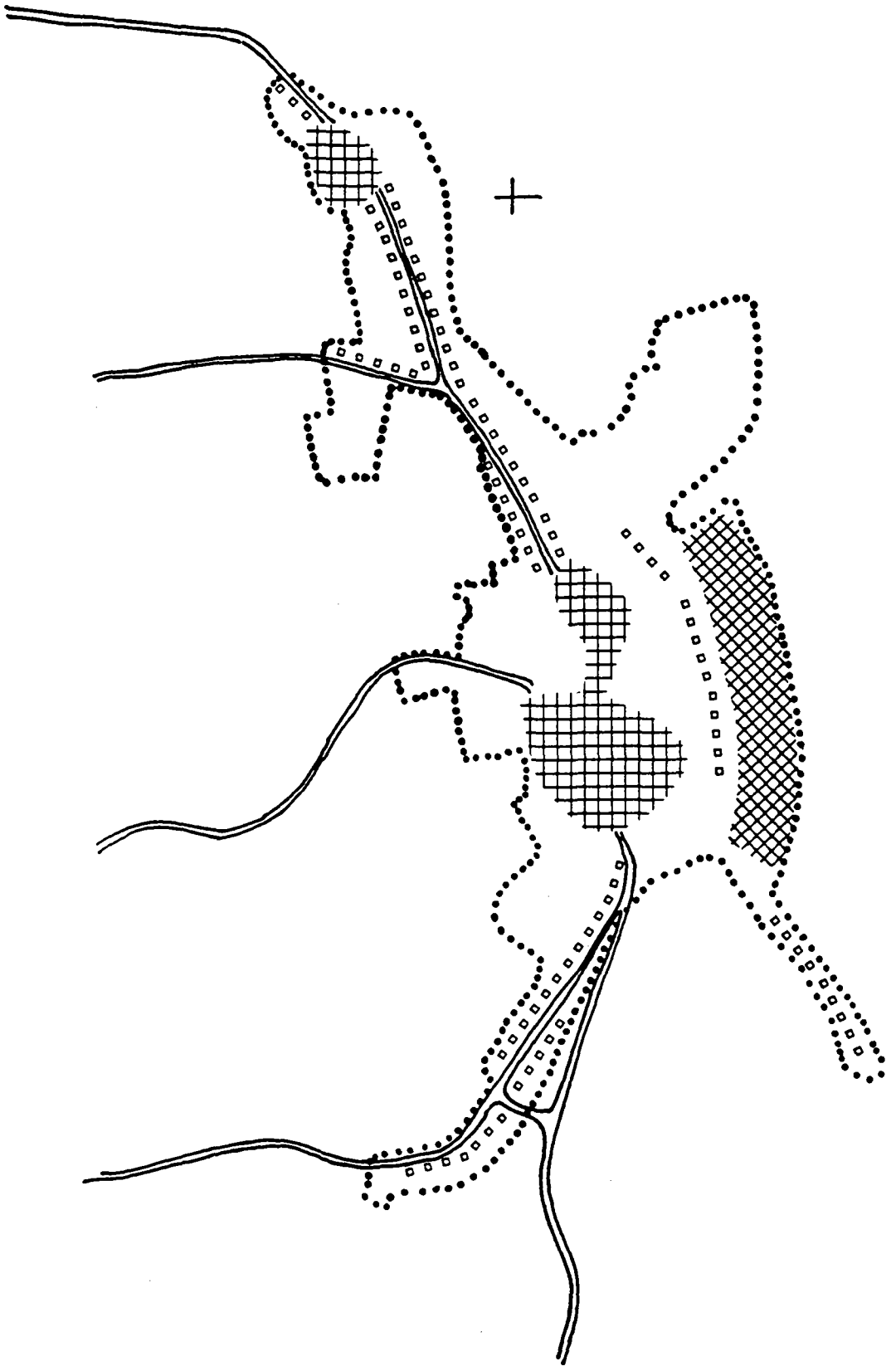

YERSEKE KAART 1

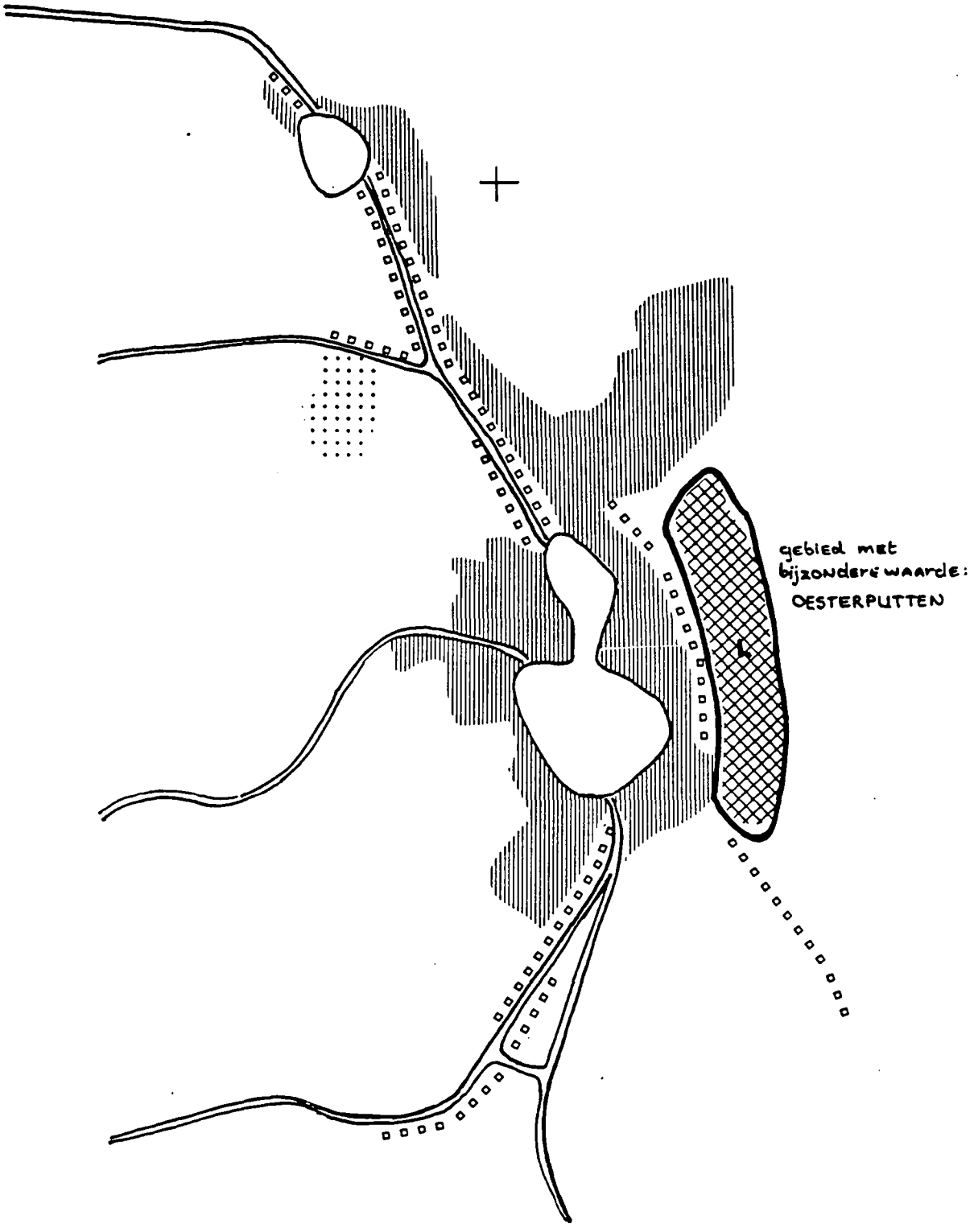

KAART 2

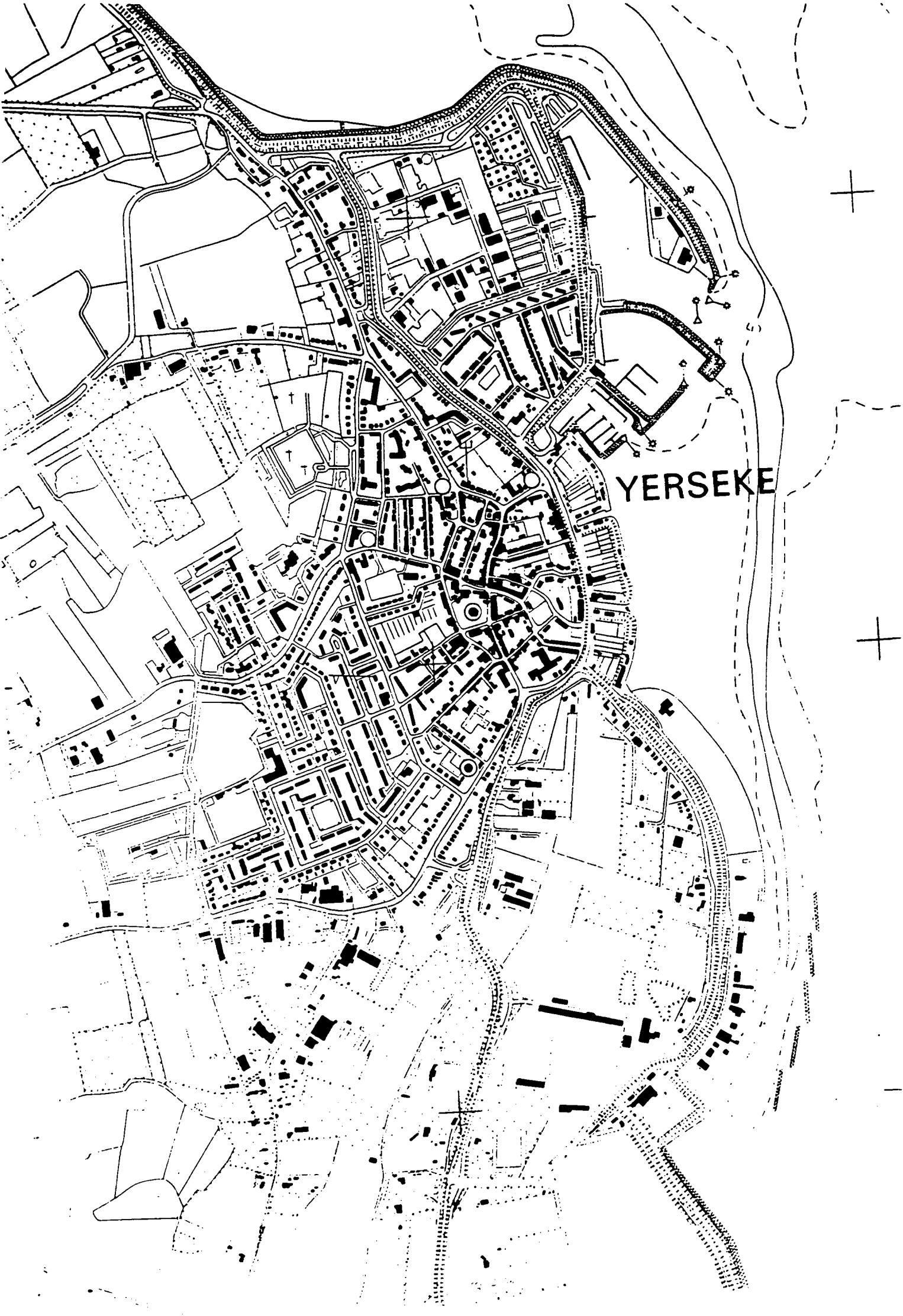
YERSEKE

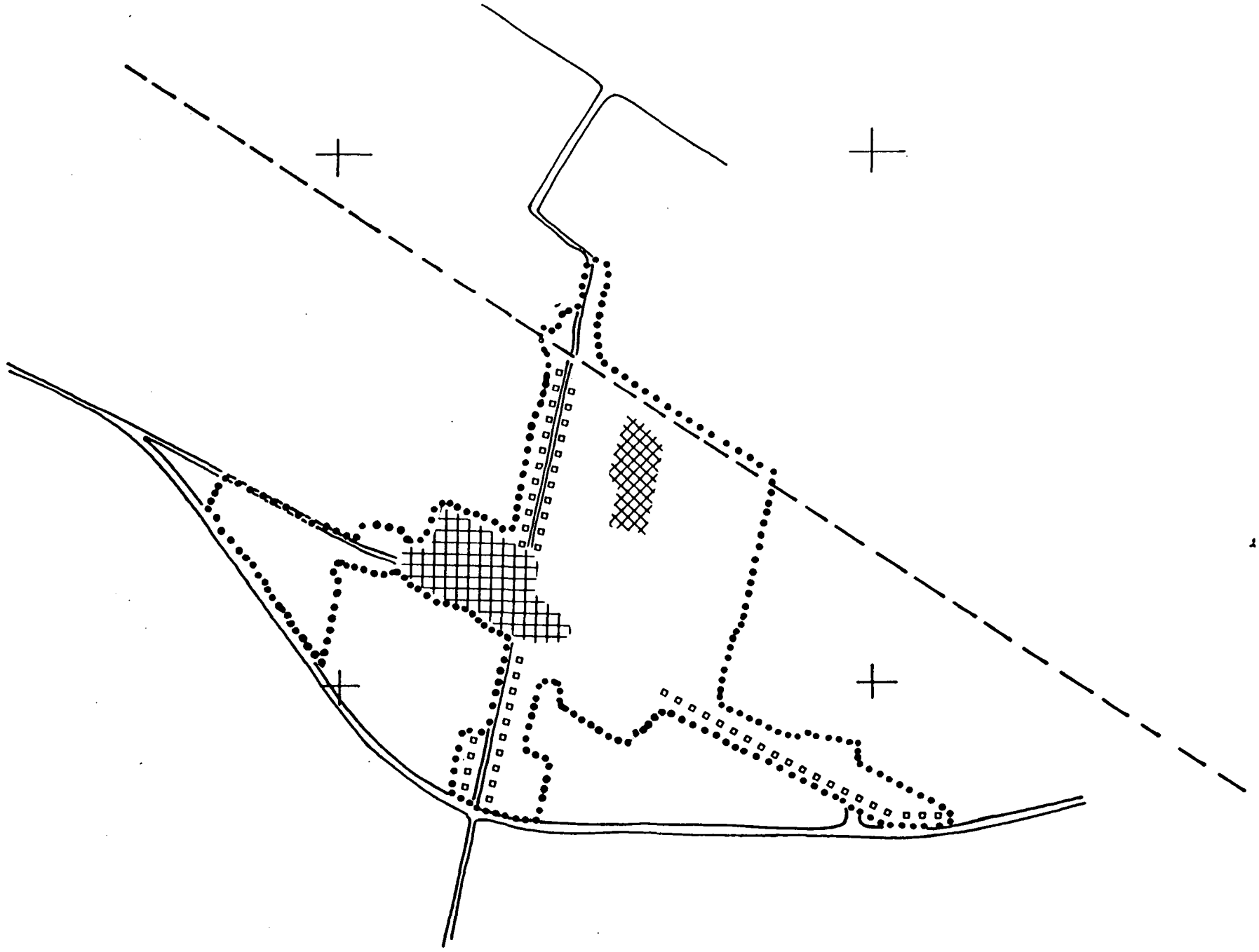

KRABBENDIJKE KAART 1

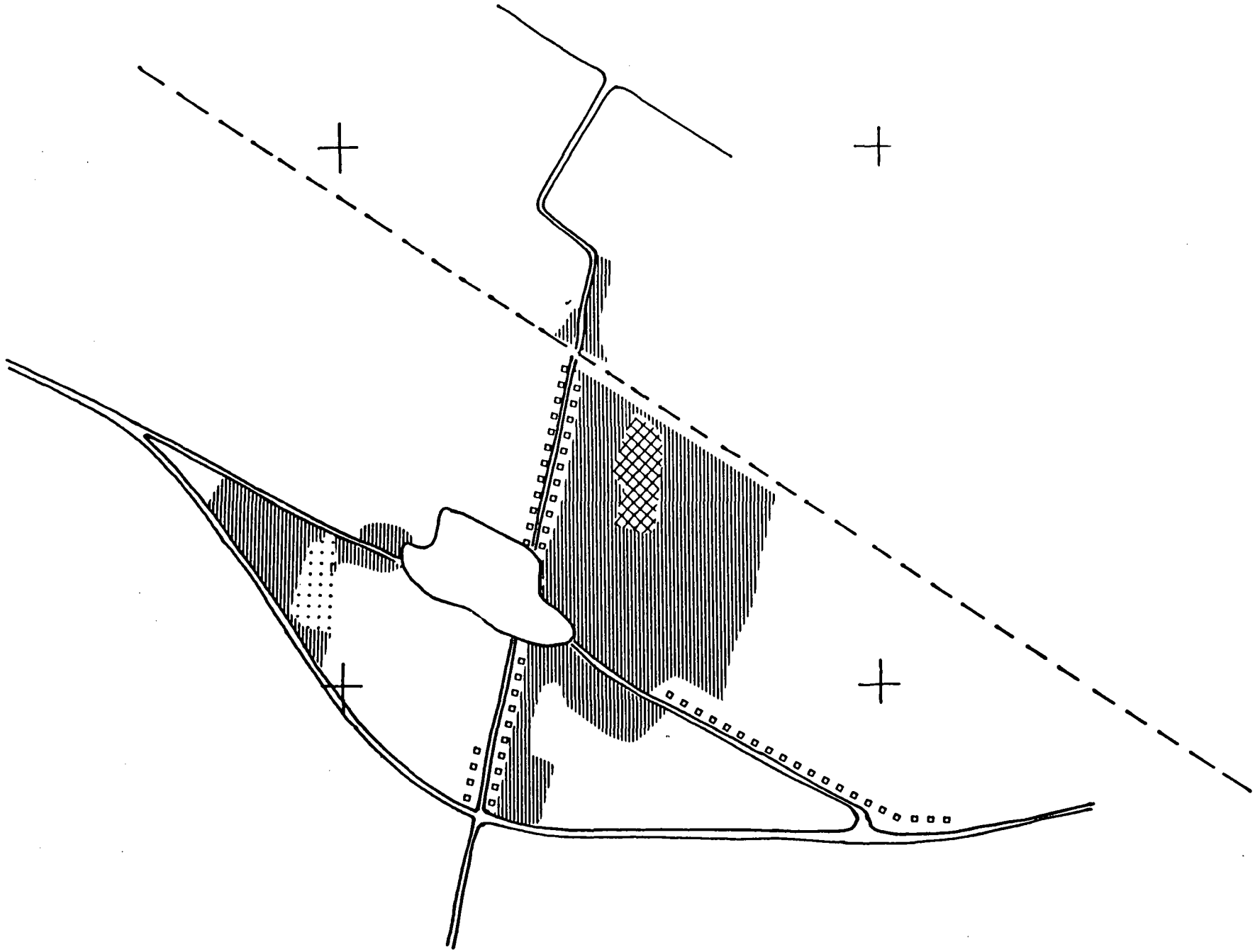

KAART 2

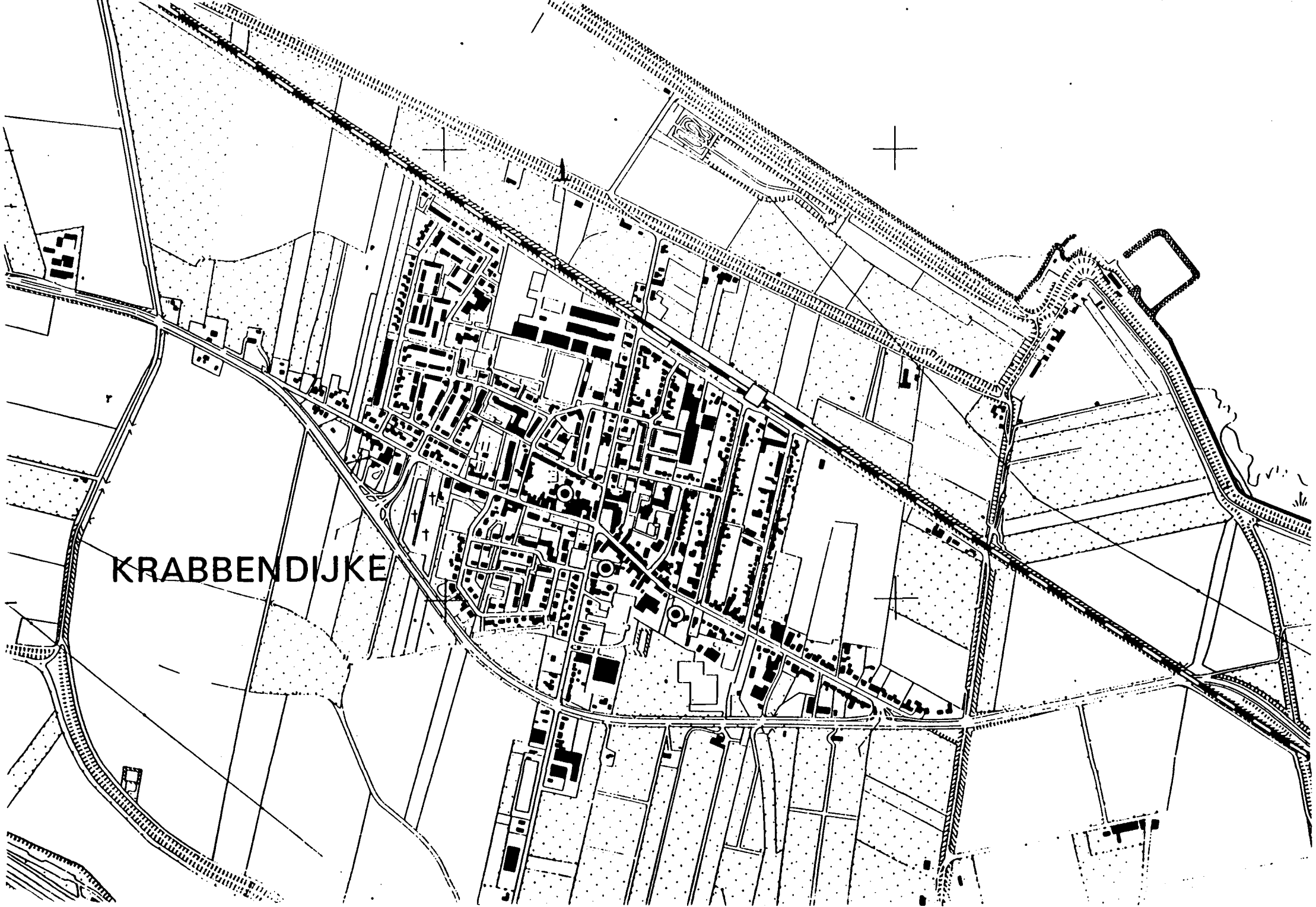
KRABBENDIJKE

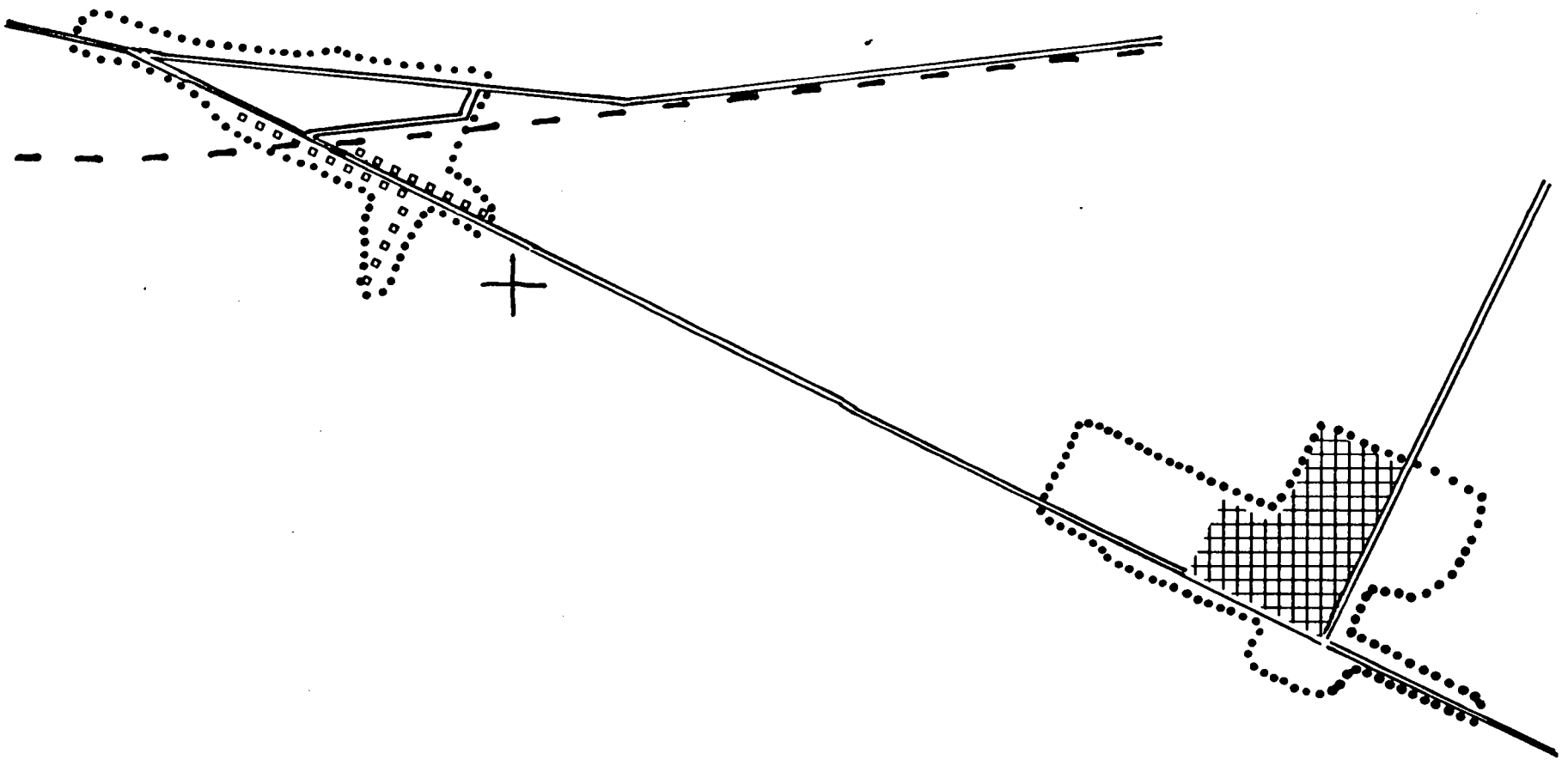

STATIONSBUURT, RILLAND KAART 1

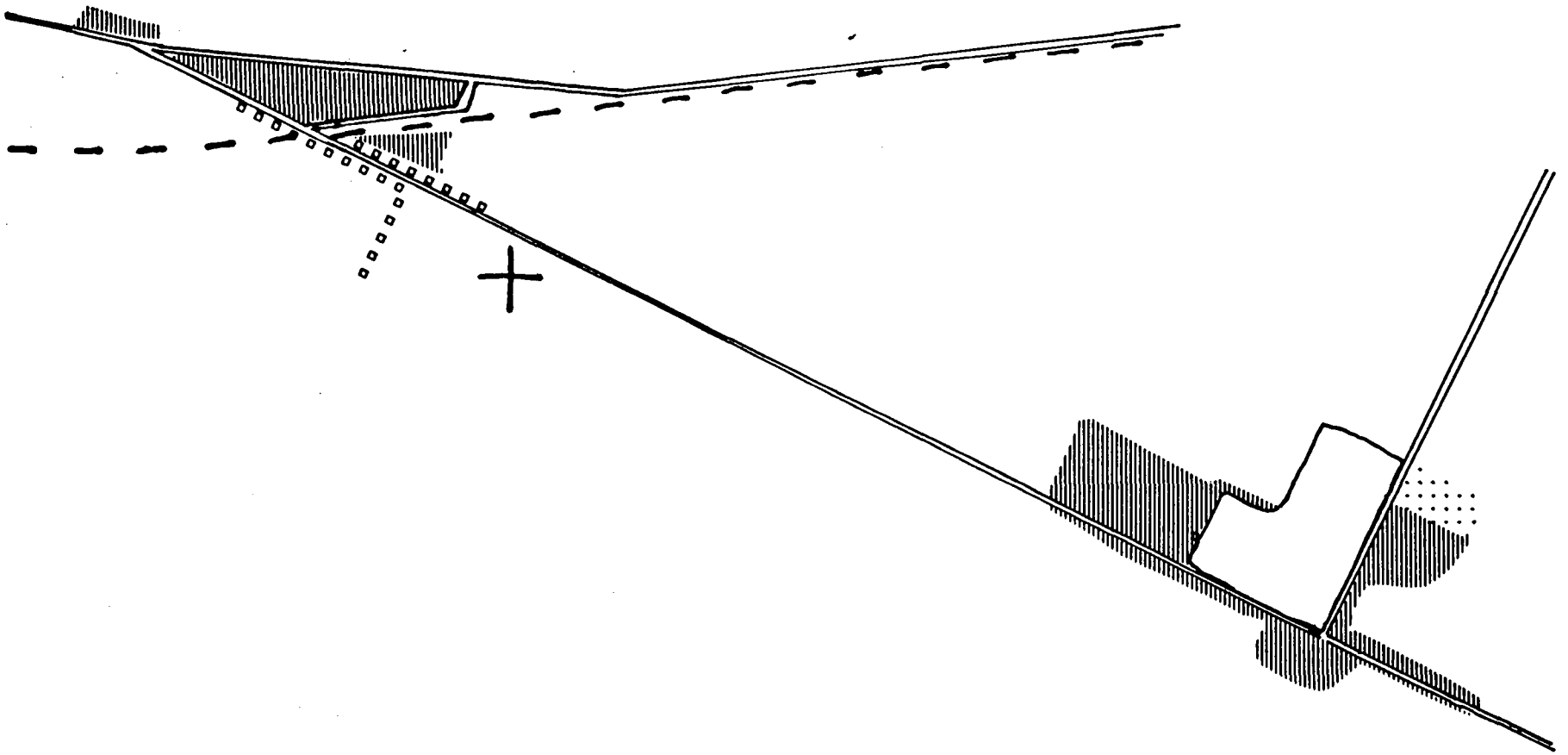

STATIONSBUURT, RILLAND

KAART 2

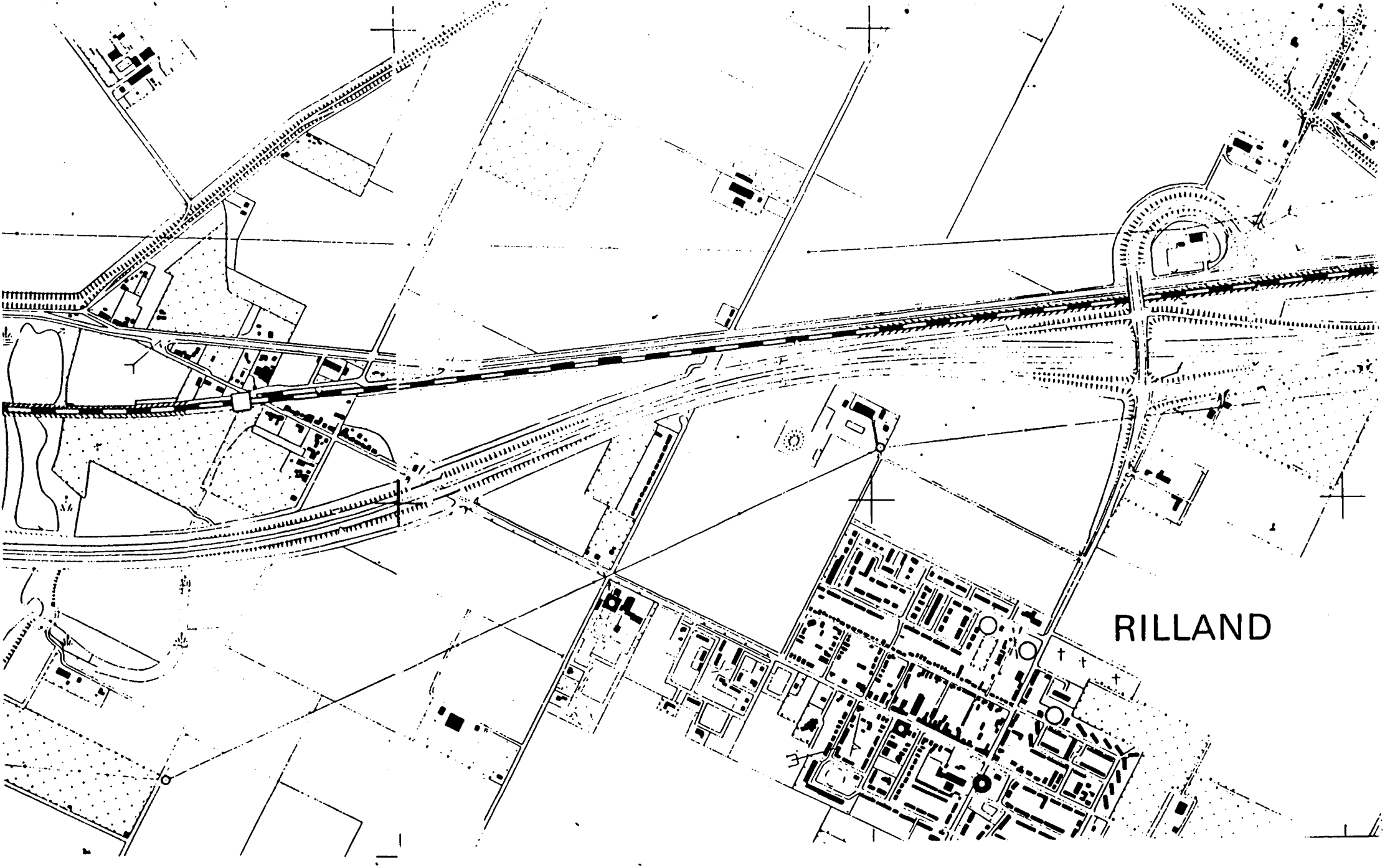
RILLAND

ADRESLIJST VAN GEINVENTARISEERDE OBJECTEN EN COMPLEXEN (1988)

Unieke code	Acc. nr.	Gemeente	Kern	Straat	Huisnummer
ZL-RW-001	0000545	Reimerswaal	Hansweert		
ZL-RW-003	0000547	Reimerswaal	Hansweert		
ZL-RW-003-A	0000548	Reimerswaal	Hansweert		
ZL-RW-003-B	0000549	Reimerswaal	Hansweert		
ZL-RW-003-C	0000550	Reimerswaal	Hansweert		
ZL-RW-003-D	0000551	Reimerswaal	Hansweert		
ZL-RW-003-E	0000552	Reimerswaal	Hansweert		
ZL-RW-003-F	0000553	Reimerswaal	Hansweert		
ZL-RW-003-G	0000554	Reimerswaal	Hansweert		
ZL-RW-003-H	0000555	Reimerswaal	Hansweert		
ZL-RW-046	0000598	Reimerswaal	Buitengebied		
ZL-RW-041	0000593	Reimerswaal	Rilland	A. Butijnweg	
ZL-RW-110	0000661	Reimerswaal	Buitengebied	Anna-Maria weg	2
ZL-RW-109	0000660	Reimerswaal	Buitengebied	Bathsedijk	
ZL-RW-045	0000597	Reimerswaal	Rilland	Bathseweg	11
ZL-RW-040	0000592	Reimerswaal	Rilland	Bathseweg	2
ZL-RW-106	0000657	Reimerswaal	Buitengebied	Bathseweg	50
ZL-RW-044	0000596	Reimerswaal	Rilland	Bathseweg	9
ZL-RW-018	0000570	Reimerswaal	Hansweert	Boomdijk/Schoolstraat	2a,4/17,19
ZL-RW-068	0000619	Reimerswaal	Kruiningen	Burg. Elenbaasstraat	
ZL-RW-069	0000620	Reimerswaal	Kruiningen	Burg. Elenbaasstraat	37
ZL-RW-087	0000638	Reimerswaal	Yerseke	Dam	6
ZL-RW-119	0001077	Reimerswaal	Buitengebied	Damesweg	3
ZL-RW-118	0001078	Reimerswaal	Buitengebied	Damesweg	3
ZL-RW-088	0000639	Reimerswaal	Yerseke	Damstraat	102
ZL-RW-089	0000640	Reimerswaal	Yerseke	Damstraat	104
ZL-RW-090	0000641	Reimerswaal	Yerseke	Damstraat	105,107,109,111,113
ZL-RW-074	0000625	Reimerswaal	Yerseke	Damstraat	19,21
ZL-RW-075	0000626	Reimerswaal	Yerseke	Damstraat	20
ZL-RW-091	0000642	Reimerswaal	Yerseke	de Meulmeesterstraat	
ZL-RW-017	0000569	Reimerswaal	Hansweert	Dijkstraat	10,12
ZL-RW-029	0000581	Reimerswaal	Krabbendijke	Doelstraat	
ZL-RW-102	0000653	Reimerswaal	Buitengebied	Donkere wegje	5
ZL-RW-020	0000572	Reimerswaal	Krabbendijke	Dorpsstraat	114
ZL-RW-034	0000586	Reimerswaal	Krabbendijke	Dorpsstraat	3,5
ZL-RW-021	0000573	Reimerswaal	Krabbendijke	Dorpsstraat	91
ZL-RW-105	0000656	Reimerswaal	Stationsbuurt	Drie Haasjes	31
ZL-RW-092	0000643	Reimerswaal	Yerseke	Grintweg	12,14
ZL-RW-095	0000646	Reimerswaal	Yerseke	Grintweg	17
ZL-RW-039	0000591	Reimerswaal	Rilland-Bath	Haltestraat	
ZL-RW-093	0000644	Reimerswaal	Yerseke	Havendijk	1-37
ZL-RW-053	0000604	Reimerswaal	Waarde	Havenstraat	3
ZL-RW-067	0000618	Reimerswaal	Kruiningen	Hoofdstraat	2

ADRESLIJST VAN GEINVENTARISEERDE OBJECTEN EN COMPLEXEN (1988)

Unieke code	Acc. nr.	Gemeente	Kern	Straat	Huisnummer
ZL-RW-124	0001072	Reimerswaal	Kruiningen	Hoofdstraat	20
ZL-RW-061	0000612	Reimerswaal	Kruiningen	Hoofdstraat	77 A
ZL-RW-042	0000594	Reimerswaal	Rilland	Hoofdweg	28,30
ZL-RW-038	0000590	Reimerswaal	Rilland-Bath	Hoofdweg	60
ZL-RW-043	0000595	Reimerswaal	Rilland	Hoofdweg	61
ZL-RW-076	0000627	Reimerswaal	Yerseke	Irenestraat	2-20
ZL-RW-033	0000585	Reimerswaal	Krabbendijke	J.W. Frisostraat	1,3
ZL-RW-036	0000588	Reimerswaal	Krabbendijke	J.W. Frisostraat	11
ZL-RW-035	0000587	Reimerswaal	Krabbendijke	J.W. Frisostraat	13
ZL-RW-085	0000636	Reimerswaal	Yerseke	Julianastraat	34
ZL-RW-073	0000624	Reimerswaal	Yerseke	Kaaistraat	9
ZL-RW-098	0000649	Reimerswaal	Buitengebied	Kaasgat	2
ZL-RW-094	0000645	Reimerswaal	Buitengebied	Kanaalweg	83,85
ZL-RW-008	0000560	Reimerswaal	Hansweert	Kerklaan	11
ZL-RW-009	0000561	Reimerswaal	Hansweert	Kerklaan	9
ZL-RW-019	0000571	Reimerswaal	Krabbendijke	Kerkweg	1
ZL-RW-055	0000606	Reimerswaal	Waarde	Kerkweg	2,4,6,8,10,12,14
ZL-RW-122	0001073	Reimerswaal	Buitengebied	Koedijk/Rillandseweg	
ZL-RW-086	0000637	Reimerswaal	Yerseke	Koningin Julianastraat	8,10,12,14,9,11,13,15
ZL-RW-112	0000663	Reimerswaal	Buitengebied	Kreekrakweg	2
ZL-RW-005	0000557	Reimerswaal	Hansweert	Lange Geer	25
ZL-RW-004	0000556	Reimerswaal	Hansweert	Lange Geer	7
ZL-RW-083	0000634	Reimerswaal	Yerseke	Langeville	19
ZL-RW-082	0000633	Reimerswaal	Yerseke	Langeville	23,25,27
ZL-RW-079	0000630	Reimerswaal	Yerseke	Langeville	29,31
ZL-RW-080	0000631	Reimerswaal	Yerseke	Langeville	37
ZL-RW-081	0000632	Reimerswaal	Yerseke	Langeville	39
ZL-RW-123	0001771	Reimerswaal	Yerseke	Langeville	66
ZL-RW-113	0001074	Reimerswaal	Hansweert	Maartenbroersweg	1
ZL-RW-057	0000608	Reimerswaal	Kruiningen	Markt	11
ZL-RW-059	0000610	Reimerswaal	Kruiningen	Markt	14,16
ZL-RW-058	0000609	Reimerswaal	Kruiningen	Markt	2
ZL-RW-060	0000611	Reimerswaal	Kruiningen	Markt	9 A
ZL-RW-006	0000558	Reimerswaal	Hansweert	Merwedestr./Kanaalstr./Oude Polders	
ZL-RW-116	0001080	Reimerswaal	Buitengebied	Middenhof	2,4,6,5-23,27-33,39-49
ZL-RW-116-A	0001079	Reimerswaal	Buitengebied	Middenhof	4
ZL-RW-047	0000599	Reimerswaal	Rilland	Molendreef	1
ZL-RW-024	0000576	Reimerswaal	Krabbendijke	Morlodestraat	
ZL-RW-077	0000628	Reimerswaal	Yerseke	Nieuwekerkstraat	
ZL-RW-104	0000655	Reimerswaal	Buitengebied	Nieuwlandse binnendijk	9
ZL-RW-007	0000559	Reimerswaal	Hansweert	Nieuwstraat	8
ZL-RW-022	0000574	Reimerswaal	Krabbendijke	Noordweg	30
ZL-RW-023	0000575	Reimerswaal	Krabbendijke	Noordweg	44

ADRESLIJST VAN GEINVENTARISEERDE OBJECTEN EN COMPLEXEN (1988)

Unieke code	Acc. nr.	Gemeente	Kern	Straat	Huisnummer
ZL-RW-072	0000623	Reimerswaal	Yerseke	Oesterstraat	2
ZL-RW-103	0000654	Reimerswaal	Buitengebied	Olzendedijk	3
ZL-RW-032	0000584	Reimerswaal	Krabbendijke	Oostweg	
ZL-RW-031	0000583	Reimerswaal	Krabbendijke	Oostweg	25
ZL-RW-114	0001082	Reimerswaal	Buitengebied	Oude Rijksweg	58
ZL-RW-071	0000622	Reimerswaal	Yerseke	Paardenmarkt/Kerkplein	2,4/1
ZL-RW-052	0000603	Reimerswaal	Waarde	Parkzicht	15
ZL-RW-051	0000602	Reimerswaal	Waarde	Parkzicht	20
ZL-RW-056	0000607	Reimerswaal	Reimerswaal	Plasseweg	5
ZL-RW-050	0000601	Reimerswaal	Waarde	Raadhuisstraat	16
ZL-RW-049	0000600	Reimerswaal	Waarde	Raadhuisstraat	28,28 A
ZL-RW-054	0000605	Reimerswaal	Waarde	Raadhuisstraat/Havenstraat/Groene K	
ZL-RW-099	0000650	Reimerswaal	Buitengebied	Schapenweg	1
ZL-RW-016	0000568	Reimerswaal	Hansweert	Schoolstraat	2,4,6,8,10,12,14,16
ZL-RW-013	0000565	Reimerswaal	Hansweert	Schoolstraat	12,14
ZL-RW-014	0000566	Reimerswaal	Hansweert	Schoolstraat	16
ZL-RW-015	0000567	Reimerswaal	Hansweert	Schoolstraat	18,20
ZL-RW-010	0000562	Reimerswaal	Hansweert	Schoolstraat	2
ZL-RW-011	0000563	Reimerswaal	Hansweert	Schoolstraat	4
ZL-RW-012	0000564	Reimerswaal	Hansweert	Schoolstraat	6
ZL-RW-028	0000580	Reimerswaal	Krabbendijke	Scoudestraat	1
ZL-RW-025	0000577	Reimerswaal	Krabbendijke	Spoorlaan	20
ZL-RW-027	0000579	Reimerswaal	Krabbendijke	Spoorlaan	20
ZL-RW-026	0000578	Reimerswaal	Krabbendijke	Spoorlaan	7
ZL-RW-096	0000647	Reimerswaal	Buitengebied	St. Pieterspolder	
ZL-RW-097	0000648	Reimerswaal	Buitengebied	St. Pieterspolder	2,1,3
ZL-RW-070	0000621	Reimerswaal	Reimerswaal	Stationsweg II	23
ZL-RW-078	0000629	Reimerswaal	Yerseke	Stenge	2,4,6,8,10,12
ZL-RW-101	0000652	Reimerswaal	Buitengebied	Valkenisse polder	2
ZL-RW-117	0001076	Reimerswaal	Buitengebied	Valkenisseweg	1
ZL-RW-111	0000662	Reimerswaal	Buitengebied	Vierlingweg	1
ZL-RW-120	0001108	Reimerswaal	Buitengebied	Vierlingweg	1,3,5,9,11-21
ZL-RW-084	0000635	Reimerswaal	Yerseke	Vierstraat	28
ZL-RW-062	0000613	Reimerswaal	Kruiningen	Voorhoute	7,9
ZL-RW-065	0000616	Reimerswaal	Kruiningen	Voorhoute/Slagveldstraat	42,44/2-16
ZL-RW-063	0000614	Reimerswaal	Kruiningen	Welhoekstraat	10-22,9,11
ZL-RW-064	0000615	Reimerswaal	Kruiningen	Welhoekstraat	24
ZL-RW-002	0000546	Reimerswaal	Hansweert	Werfdijk	2
ZL-RW-115	0001081	Reimerswaal	Buitengebied	Westhofweg	2,4,6
ZL-RW-037	0000589	Reimerswaal	Krabbendijke	Westweg	17 A
ZL-RW-030	0000582	Reimerswaal	Krabbendijke	Wilhelminastraat	62 en hoger,45 en hoger
ZL-RW-121	0001070	Reimerswaal	Buitengebied	Zanddijk	19
ZL-RW-066	0000617	Reimerswaal	Reimerswaal	Zandweg	2

ADRESLIJST VAN GEINVENTARISEERDE OBJECTEN EN COMPLEXEN (1988)

Unieke code	Acc. nr.	Gemeente	Kern	Straat	Huisnummer
ZL-RW-100	0000651	Reimerswaal	Buitengebied	Zandweg	4
ZL-RW-108	0000659	Reimerswaal	Buitengebied	Zuidhof	7,11,15,17,19,21,23,25
ZL-RW-107	0000658	Reimerswaal	Buitengebied	Zuidhof	1

AFBEELDINGEN

1. Gemeente Reimerswaal, 1987

2. Landschappelijke driedeling

3. Gemeente Kruiningen, 1866, uit: J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, V. Zeeland, Zaltbommel 1971 (oorspr. Leeuwarden 1866)

4. Gemeente Yerseke, 1866, uit: J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, V. Zeeland, Zaltbommel 1971 (oorspr. Leeuwarden 1866)

5. Yerseke (gedeeltelijk), 1886, uit: W.E.P. van IJsseldijk, 1000 jaar Yerseke, Kruiningen, z.j. (1982)

6. Yerseke, 1904, uit: W.E.P. van IJsseldijk, 1000 jaar Yerseke, Kruiningen, z.j. (1982)

6a. Yersekedam, 1904, uit: W.E.P. van IJsseldijk, 1000 jaar Yerseke, Kruiningen, z.j. (1982)

7. Yerseke, 1945, W.E.P. van IJsseldijk, 1000 jaar Yerseke, Kruiningen, z.j. (1982)

8. Gemeente Krabbendijke, 1865, uit: J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, V. Zeeland, Zaltbommel 1971 (oorspr. Leeuwarden 1866)

9. Gemeente Rilland en Maire, 1866, uit: J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, V. Zeeland, Zaltbommel 1971 (oorspr. Leeuwarden 1866)

10. Gemeente Fort-Bath, 1865, uit: J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, V. Zeeland, Zaltbommel 1971 (oorspr. Leeuwarden 1866)

11. Gemeente Waarde, 1866, uit: J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, V. Zeeland, Zaltbommel 1971 (oorspr. Leeuwarden 1866)

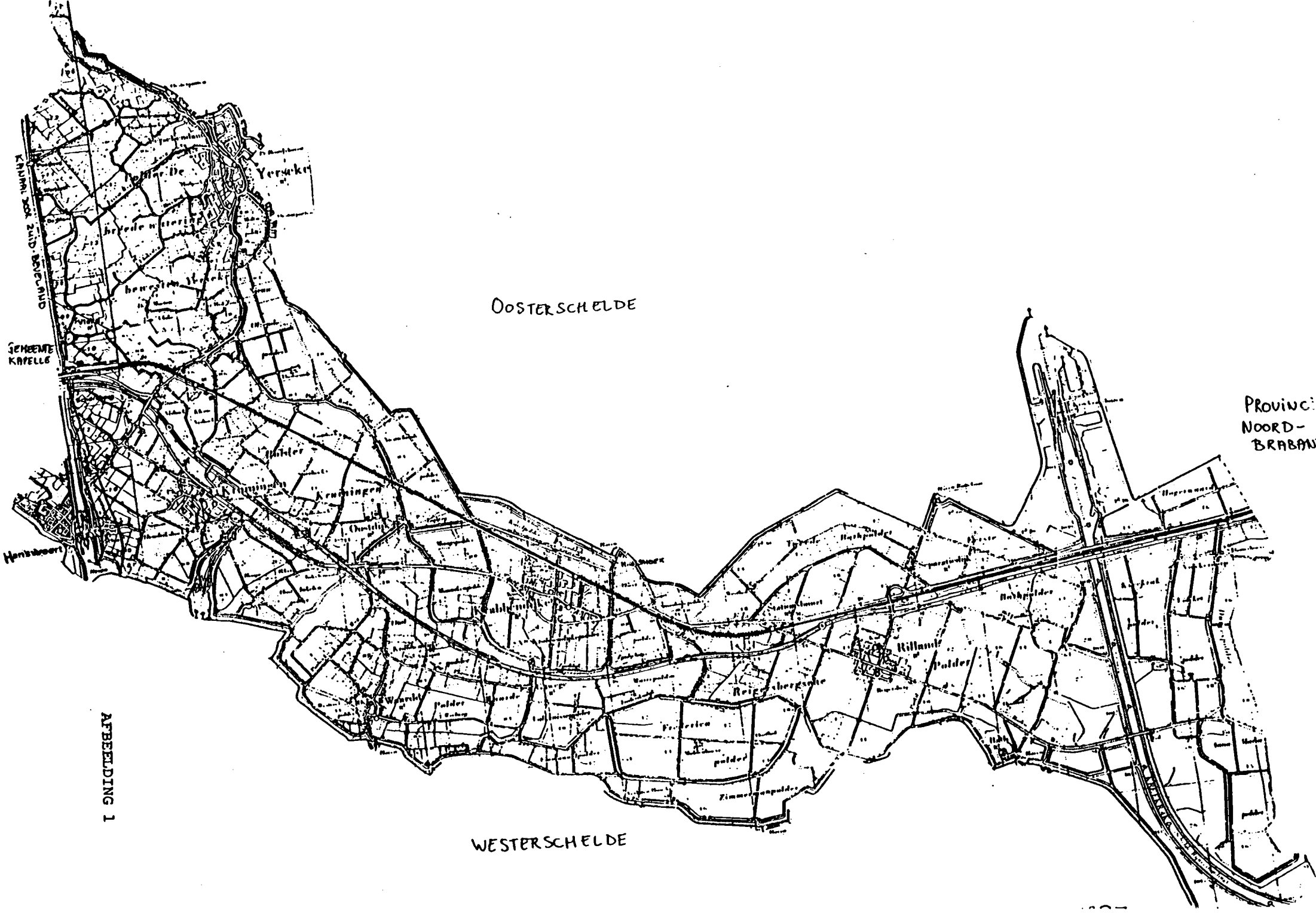

AFBEELDING 1

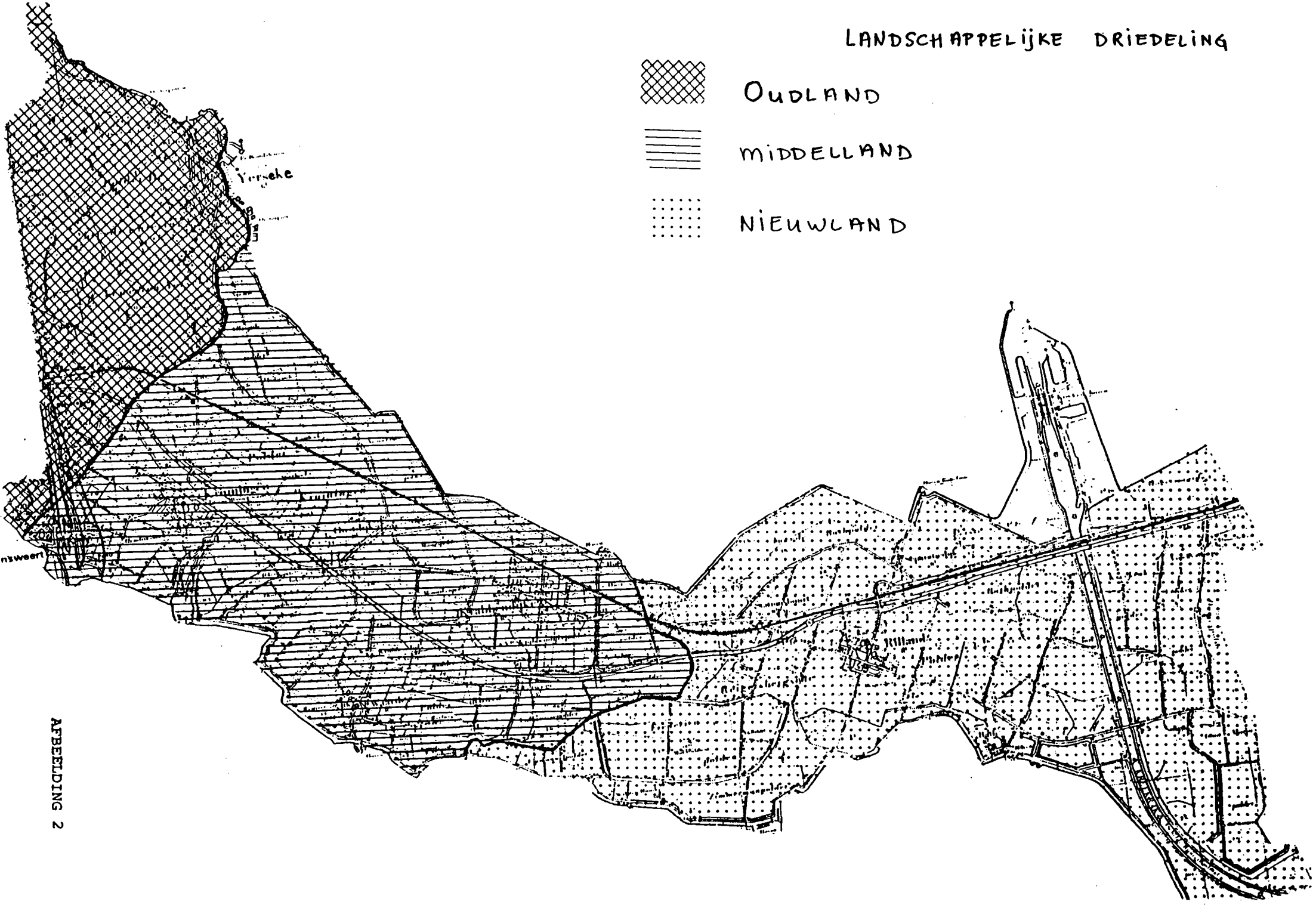

AFBEELDING 2

PROVINCIE ZEELAND. GEMEENTE KRUININGEN.

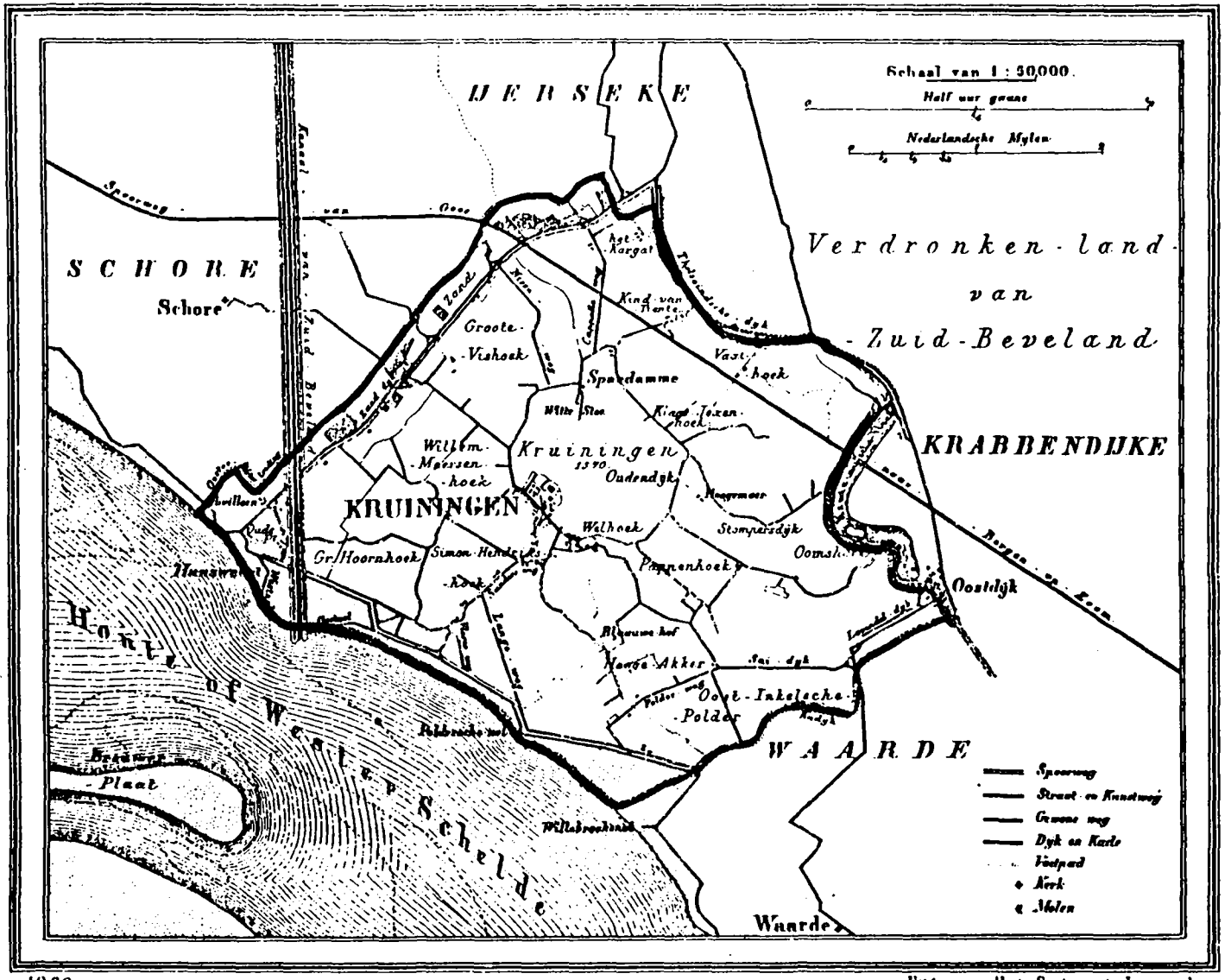

1866.

1500 Bunders. 1860 Inwoners.

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

AFBEELDING 3

PROVINCIE ZEELAND. GEMEENTE HERSEKE.

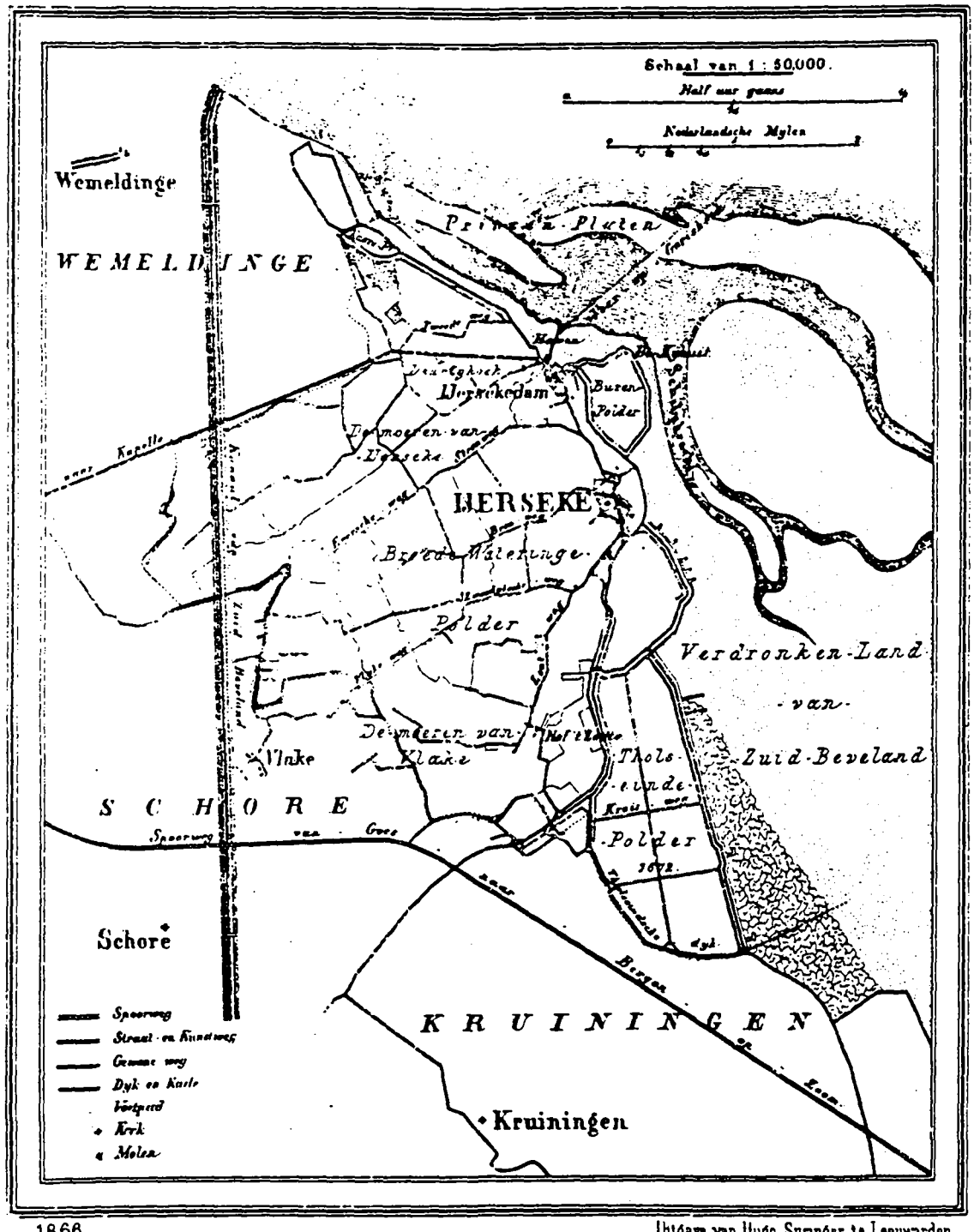

1866. Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

1353 Bunders 630 Inwoners.

AFBEELDING 4

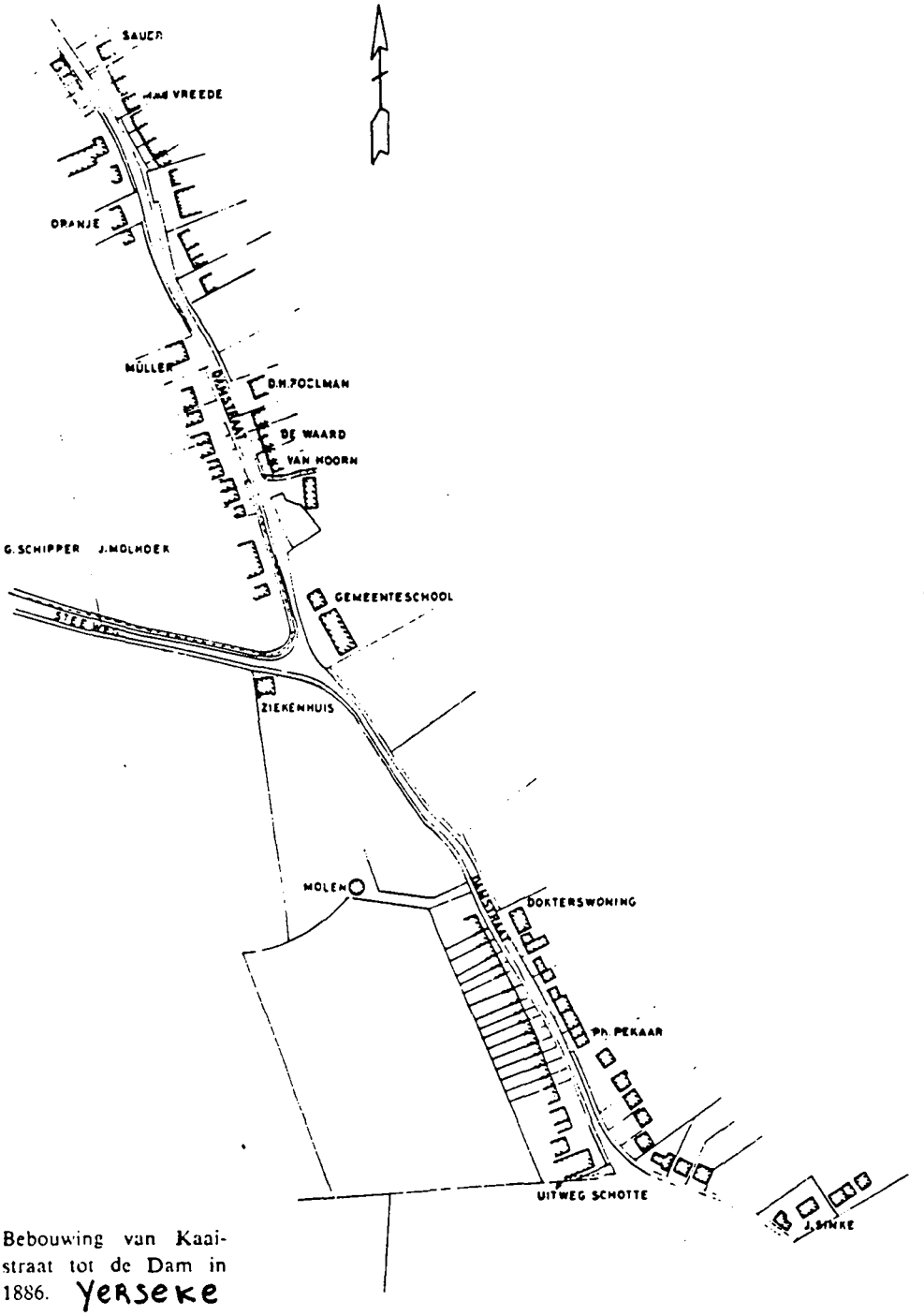

Bebouwing van Kaaistraat tot de Dam in 1886. Yerseke

AFBEELDING 5

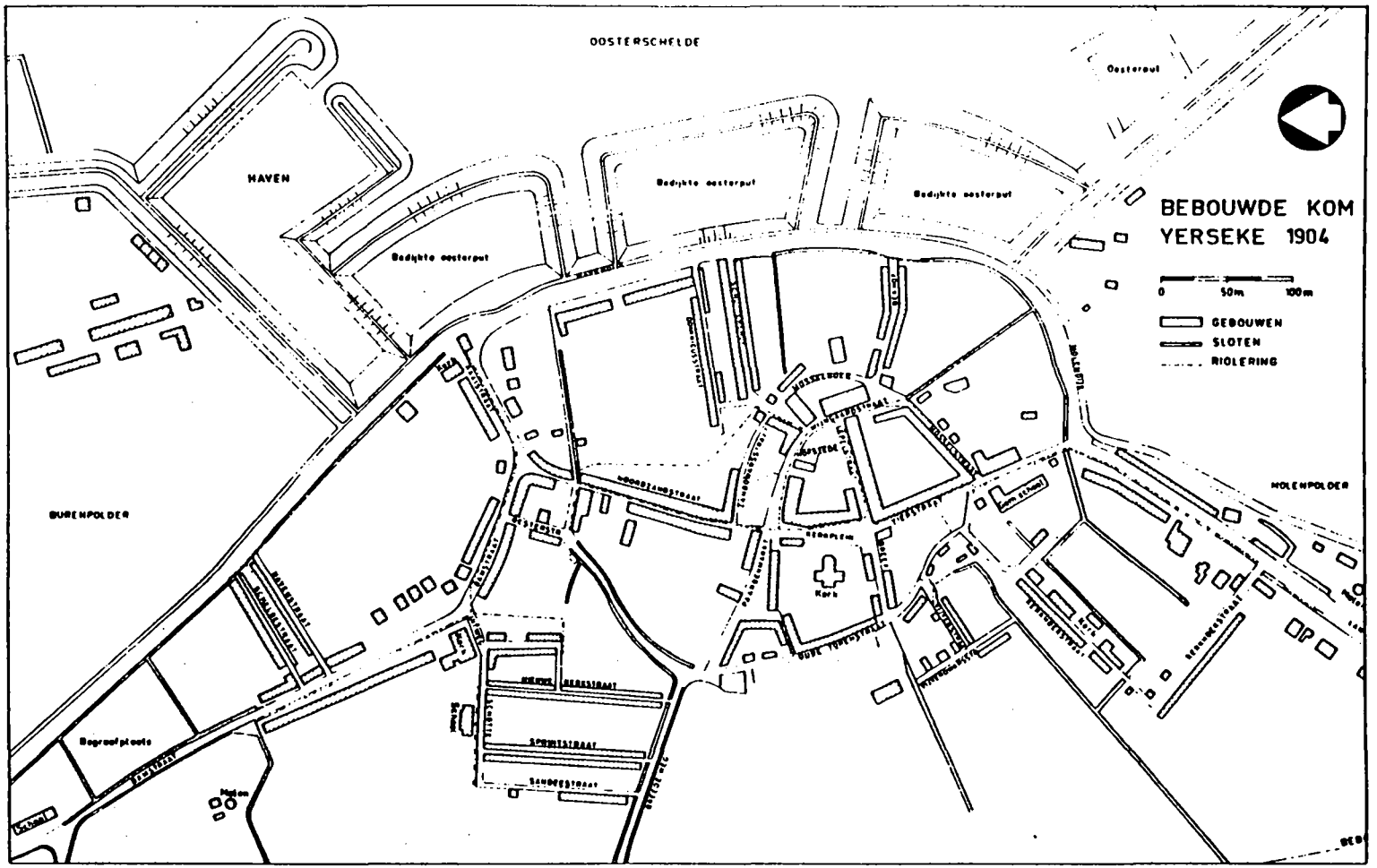

Overzichtskaart van de bebouwde kom van Yerseke in 1904.

AFBEELDING 6

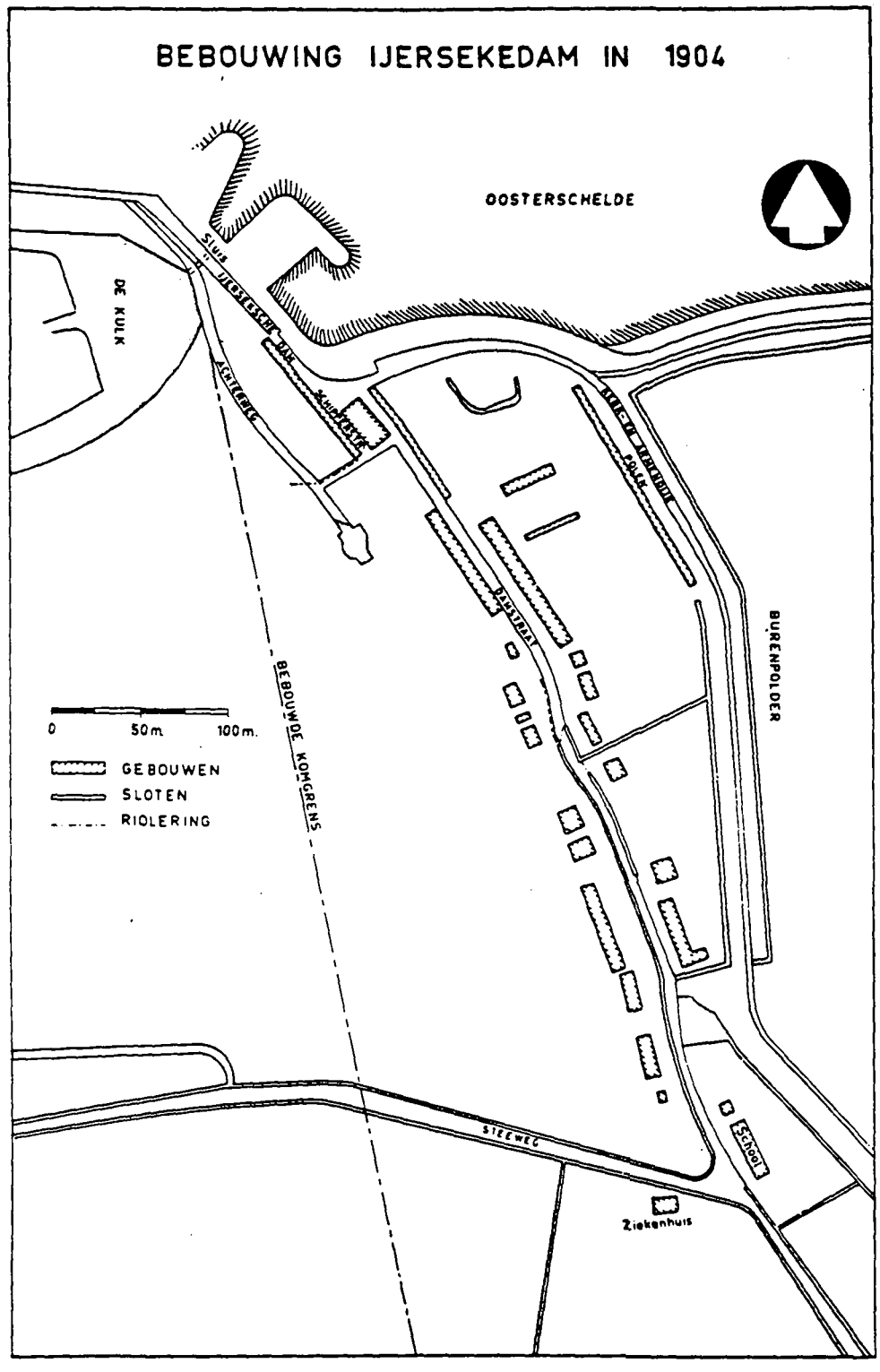

Bebouwing Yersekendam in 1904.

AFBEELDING 6a

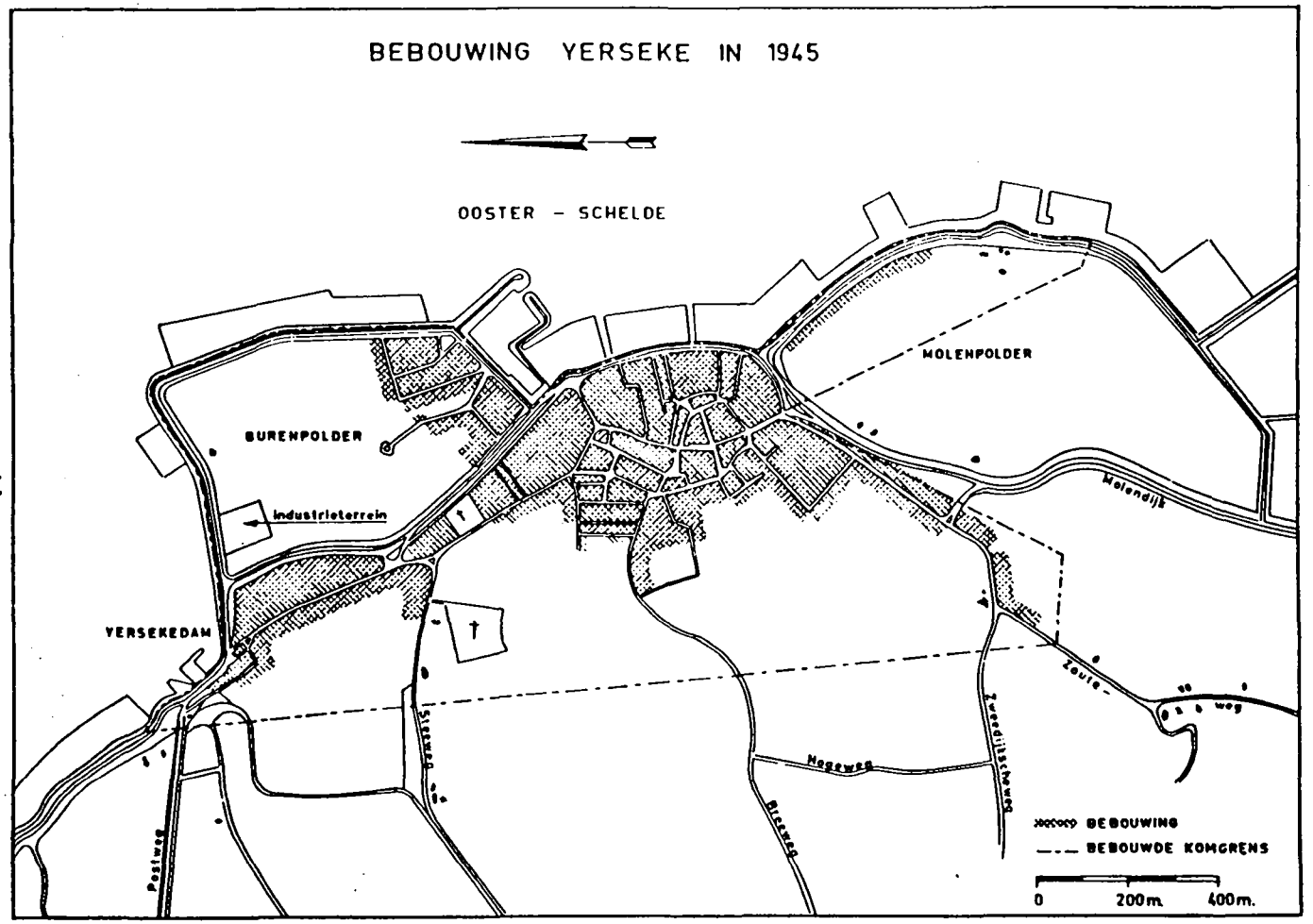

Overzicht bebouwde kom in 1945. Yerseke

AFBEELDING 7

PROVINCIE ZEELAND. GEMEENTE KRABBENDIJKE.

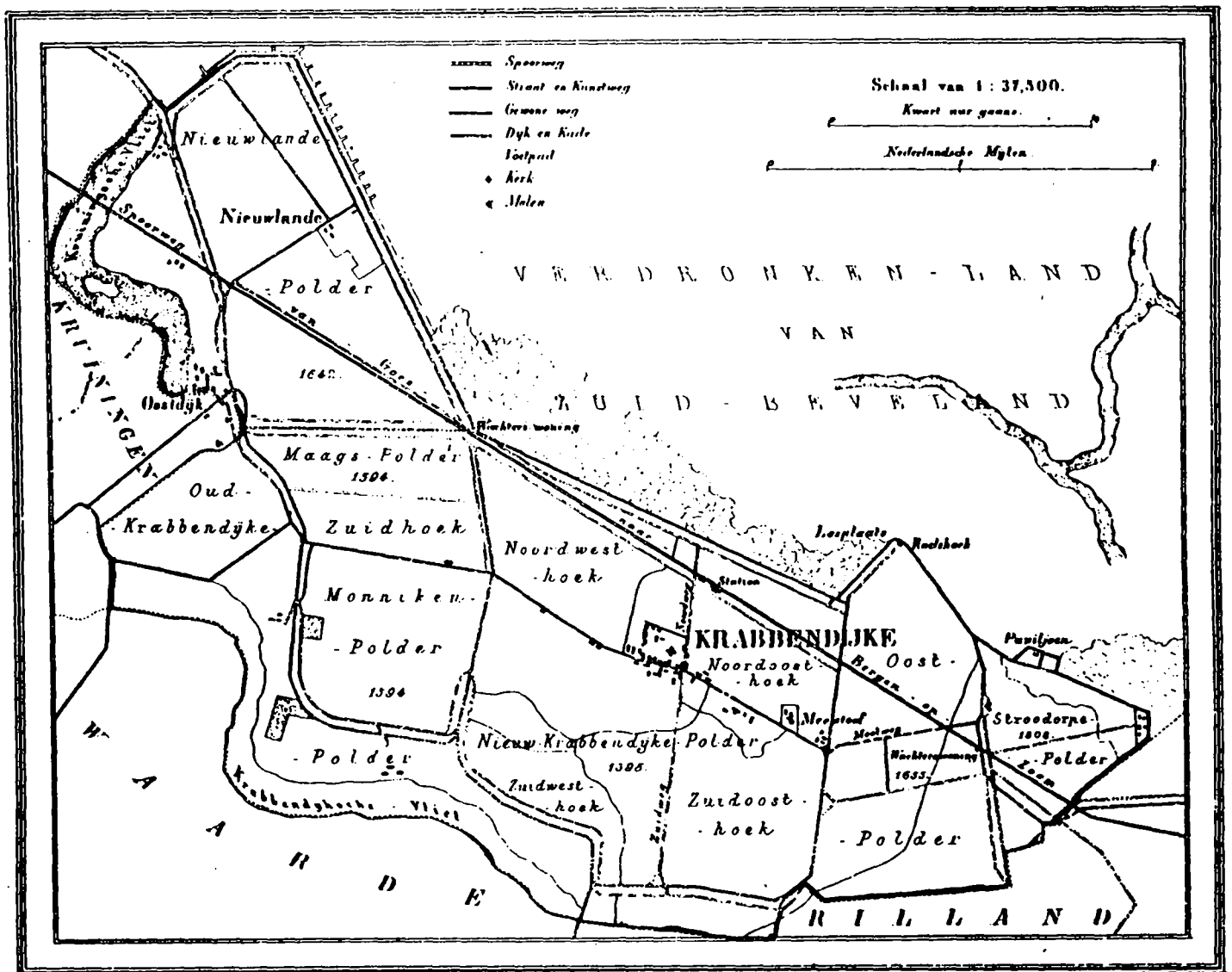

1865. Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

1633 Bunders. 1000 Inwoners.

AFBEELDING 8

PROVINCIE ZEELAND. GEMEENTE RILLAND en MAIRE.

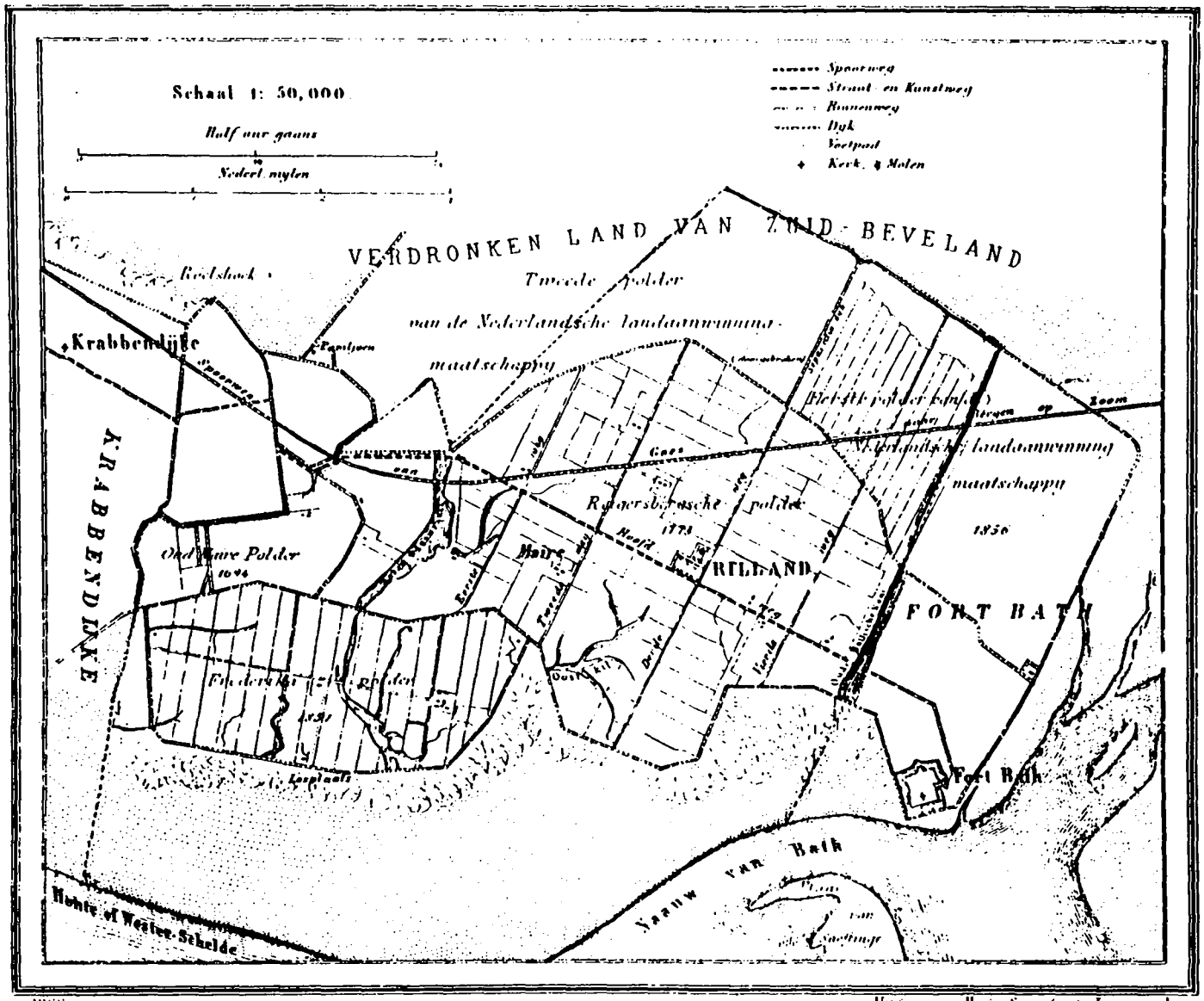

1866 Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

1891 Bunders. 750 Inwoners.

AFBEELDING 9

PROVINCIE ZEELAND. GEMEENTE FORT-BATH.

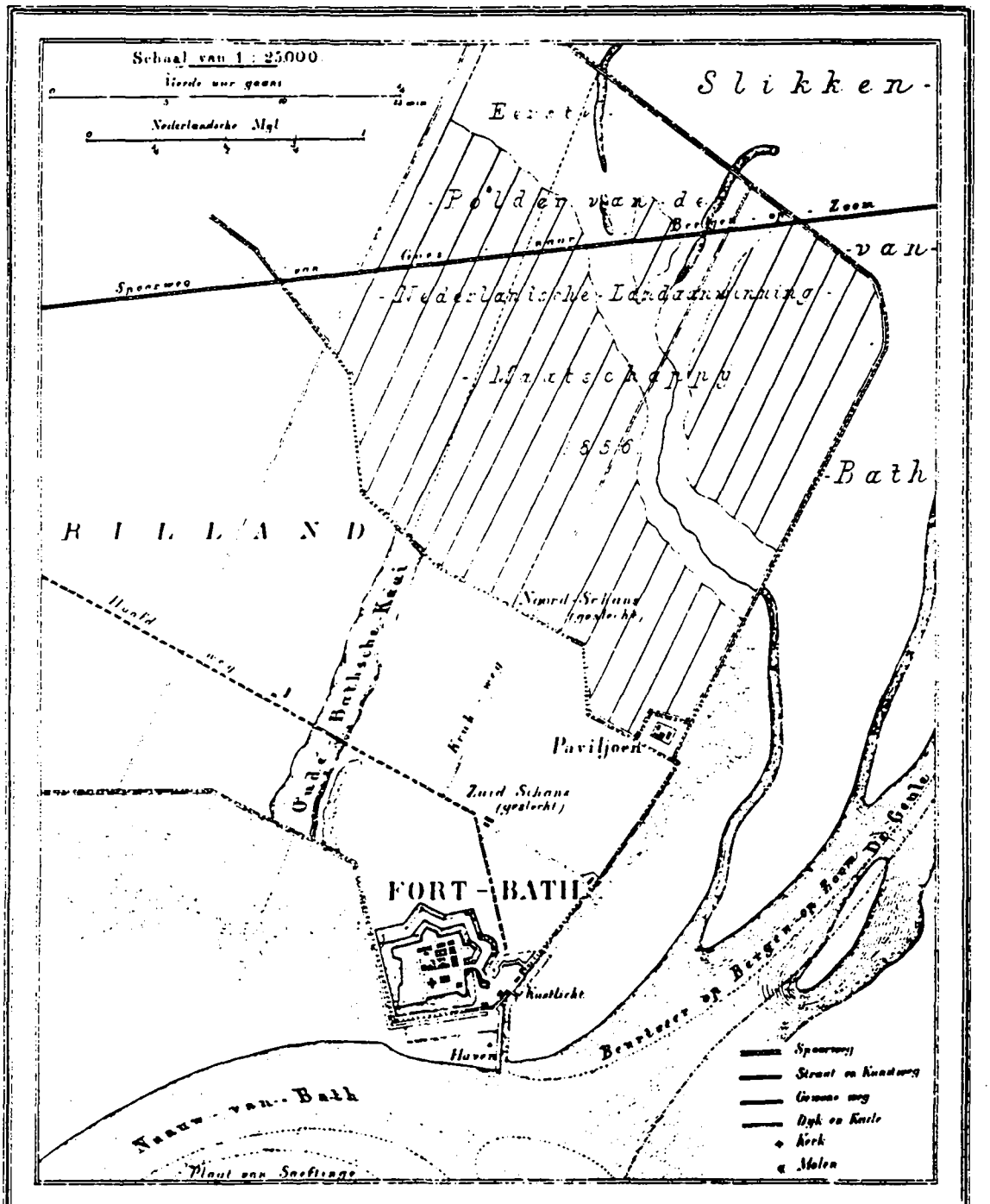

1865 Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

458 Bunders 530 Inwoners.

AFBEELDING 10

PROVINCIE ZEELAND. GEMEENTE WAARDE.

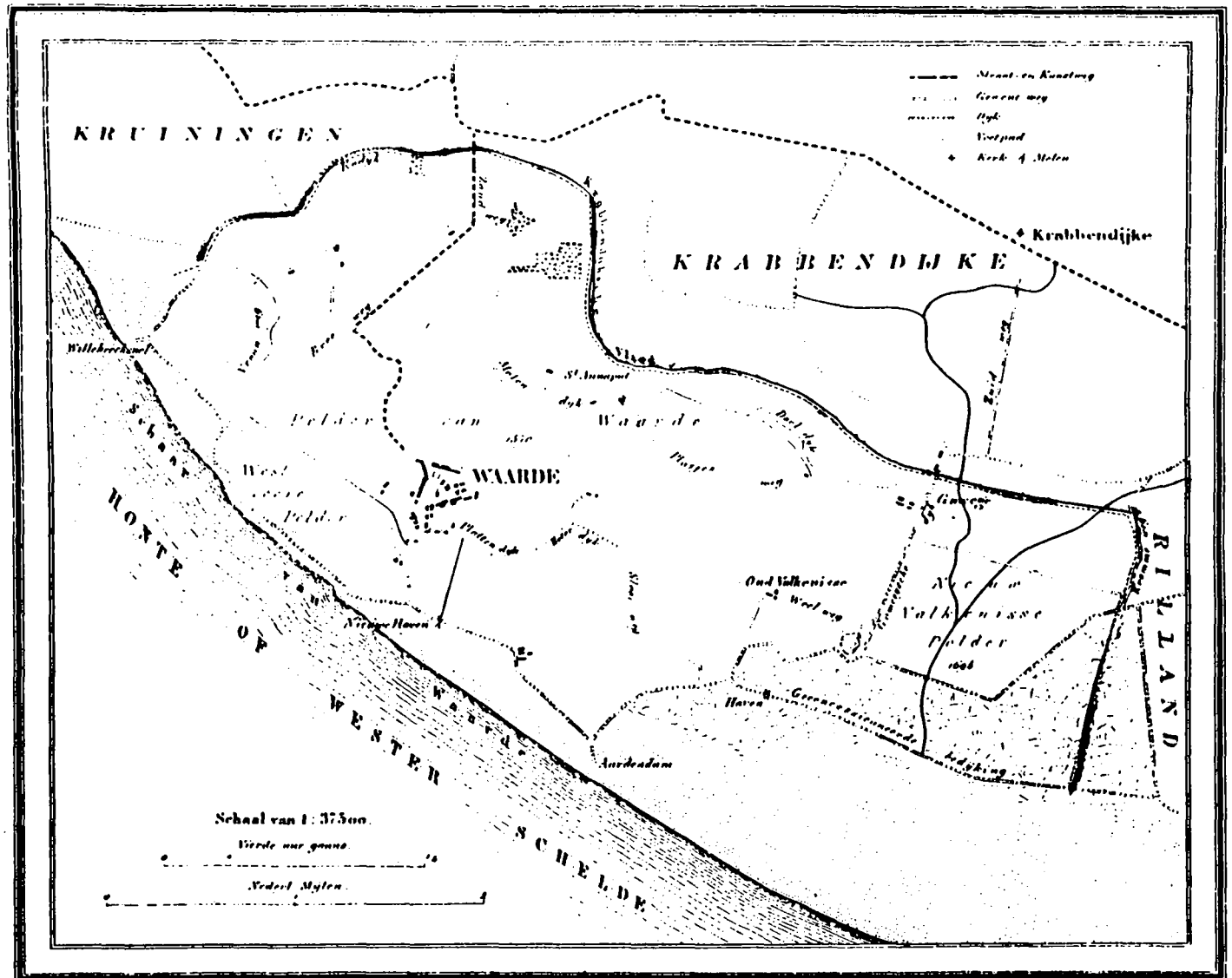

1866 Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

923 Bunders. 650 Inwoners

AFBEELDING 11